Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 265 (12655) | 1984 чылдың ноябрь 18, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ЧЫЛДЫ ЧЕДИИШКИННИГ ДООЗАР

Чыл төнчүзүнге чедир ай ажыг үе арткан. Эрткен он айларда кылдынган ажыл-херектерни түңнеп, чедир кылдынмаан чүүлдерни сайгарып, күрүне планнарын, социалистиг хүлээлгелерни күүседириниң, ажыл-агыйларның келир чылда экономиктиг база социал хөгжүлдезинге быжыг магадылалды тургузарының дугайын чугаалажып болурунуң бүгү-ле барымдаалары ам бар.

Чурттуң дыка хөй ажыл-агыйлары, районнары, ооң иштинде бистиң Тыва АССР-ниң совхозтары, күрүнеге мал болгаш чер ажылының продуктуларын дужаар талазы-биле планнарын чедиишкинниг боттандырып турар. Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажылдакчылары күрүнеге эът болгаш сүт садар талазы-биле он айлар планнарын, дагаа чуургазын база дүктү садарының чыл планнарын күүседипкен. А чер ажылдыглары агаар-бойдустуң нарын байдалдарында бир гектар черден ортумаа-биле он ажыг центнер тарааны ажаап ап, багай эвес көргүзүглерлиг болган. Барыын-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Кызыл районнарның ажыл-ишчилери, «Тиилелге», «Чаа орук», «Көк-Тей», «Алдан-Маадыр», «Коммунизмниң херели» совхозтарның коллективтери социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп, алдынган темпилерин салбас дээш ажылдап турар.

Чедиишкиннер-биле чергелештир күрүнеге эът дужаарының чыл планнарын «Тыва», «Искра», сүттүүн — «Шивилиг», Ленин аттыг, «Тээли», дүктүүн — «Бай-Тал», «Совет Тыва» совхозтар күүседип шыдавазының кырында келген. Ол ажыл-агыйлар мурнакчыларның арга-дуржулгазын шиңгээдип ап, бүгү-ле бар курлавырларны ажыглап, планныг онаалдаларны күүседир талазы-биле боттуг хемчеглерни дарый алыр ужурлуг.

Амгы үеде республиканың ажыл-агыйларының мурнунда эң чугула сорулга — малдың ажаалдазын болгаш чемгерилгезин экижидип, фермалар база кыштаглар ажылчыннарының талазындан боттарының ажылынга бедик харысалгалыг болуруп чедип ап, продукция алырының деңнелин бадырбайн, кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттирери.

Малды кыштан хүр ажырары кижи бүрүзүнүң шалып ижинден, коллективтиң демниг ижинден кол хамааржыр. Бүдүрүлгениң адыр бүрүзүнге күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары, бригада керээзиниң аргазын оон-даа ыңай нептередири база улуг ужур-дузалыг.

Изиг-түлүк, кызыг-кыйыг чок ажыл ам чүгле фермаларда, кыштагларда дээр болза база шын эвес. Күш-ажылчы чылдың төнчүзүнге чедир эвээш үе арткан болганда, ажылчын кижи бүрүзү бодунуң ажылдап турар черинге—септелге мастерскаязы азы тараа шаны, тудуг шөлү азы гараж-даа дижик — каяа-даа бодунуң күш-ажылчы хүлээлгезиниң күүселдези дээш харысалгазын улгаттырар ужурлуг.

Дүжүт ажаалдазы доозулган. Ажаап алдынган дүжүттү чидириг чок кадагалап, шыгжамырларже уруп алыры база бир чугула сорулга. Тараа хынамчалыг арыглаттынган болгаш ,кургаттынган турар ужурлуг. Ылангыя үрезин курлавырларын чогуур негелдеге чедирери онза чугула: шык үрезинни ол хевээр кургатпайн, кыш ажырар болза, келир чазын ооң өзүлдези дыка куду болур дээрзин тараажылар билир. Тараа, картофель, ногаа-чимис урган шыгжамырларның тускай чурумун хажык чок сагыырынче ажыл-агыйларның удуртукчулары, специалистери онза кичээнгейни угландырар ужурлуг.

Бүдүрүлгениң амгы үе ышкаш ындыг бедик кооперациязының болгаш интеграциязының үезинде ооң өй-тап хөгжүлде-сайзыралынга план болгаш дугуржулга чурумнарының хажыдыышкыннары эвээш эвес доктарны чедирер. Ынчангаш агроүлетпүр каттыжыышкыннарының инженер албанынга онза харысалга онаажыр. Септелге мастерскаяларының, тускайлаттынган фермаларның, комплекстерниң туруушкун чок ажылдаарын хандырары— оларның дорт хүлээлгези.

ССРЭ-ниң экономиктиг хөгжүлдезиниң 1984 чылда Күрүне планында көдээниң социал хөгжүлдезин, ылангыя чуртталга болгаш культура, амыдырал хандырылга тудугларын кылырын улуг ужур-дузалыг деп көрген. Ындыг турбуже көдээ суурларда бажыңнарның болгаш өске-даа объектилерниң ажыглалга кирер үези дыка саадап турар. Ынчангаш республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозу, «Тыва көдээ тудуг» трестиң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның болгаш өске-даа тудуг организациялары чыл төнчүзүнге чедир, аргалыг-ла болза, тудугларны ажыглалга кирер дээш бүгү күжүн мобилизастаар ужурлуг.

Чылды шалыпчы ёзу-биле доозар дээш ажылдың бүгү-ле участоктарынга социалистиг чарышты улам калбартып, масса-политиктиг ажылды чер болганда күштелдирери, планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче бүгү-ле күштү мөөңнээри чугула.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ УЛУГ-ХУУНУ КИИРЕР ДЭЭШ

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кыйгырыын болгаш эш К. У. Черненконуң чугаазында айтыышкыннарны база сүмелерни Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле уткаан.

ЧУГУЛА ХЕРЭЭВИС

«Күш-ажылды чеп ажыглаарынче,ооң бүдүрүкчүлүүн бедидеринче кол кичээнгейни салыр херек» — деп, эш К. У. Черненко СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга онзалап айыткан. Республика типографиязының ажылчыннары ол айтыышкынны бистиң ажылывыска дорт хамаарылгалыг чугула херек деп хүлээп ап, изин-биле деткээн.

Бистиң типография — Тываның эң баштайгы бүдүрүлге черлериниң бирээзи, «Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези» деп бедик атты база республикага бир дугаарында бистиң коллектив чаалап алган. Ынчангаш бүдүрүлгевисте магалыг күш-ажылчы чаңчылдар эвээш эвес. Ынчалза-даа ажылды организастаарының мурнакчы дуржулгазын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле чаа-чаа аргаларны шиңгээдип алырын кажан-даа соксатпайн келген бис.

Ажылчыннарны канчаар хуваай тургусканын, оларның ажылга ажыглап турар аргаларының кайы-хире ажыктыын, ажылдаар үениң шак бүрүзүн канчаар ажыглап турарын хандыр анализтээр дээнин кончуг шын деп санадывыс. Бо херекке бистер боттарывыс дорт киржир ужурлуг бис. Ындыг ажыл бистиң мурнувуста салдынган сорулгаларны күүсеттиринге улуг идиг болур.

С. АДЫГ.

ДЕТКИП ТУР МЕН

СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга 1985 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдерин көргенин, эш К. У. Черненконуң аңаа делгереңгей чүве чугаалааныын солундан сонуургап таныштым. Беш чылды төлептиг доозар, экономиканы интенсификастаарын дүргедедир дугайын кол кичээнгейге алганын изин-биле деткип тур мен.

Улус ажыл-агыйының барык бүгү адырларының ажылынга таарымчалыг бурунгаарлаашкыннар сөөлгү ийи чылда чедип алдынган-дыр. Ол дугайын херечилеп турар сан-чурагайларны көөрге, кижиниң чоргааралы көдүрлүр-дүр.

Бистиң хоорайывысты, ында өөредилге черлерин безин ап көрээлиңер. Мен Кызылда көдээ ажыл-агыйның бир дугаар профтехучилищезинде техажылчын мен. Мында безин солун чүүлдер хөй. Келир үениң механизаторларынга магалыг общежитиени тудуп берген. Ол улуг, хөй өрээлдерлиг.

Аңгы-аңгы черлерден келген хөй-хөй сургуулдар бисте өөренип турар. Оларны өөредир, кижизидер, ашкарар-чемгерер ажыл — харысалгалыг иш. Өөредилге черинде ажылдап турар болганда, аштакчы-даа, повар-даа кижи — кижизидикчи. Ынчангаш ол харысалгалыг болур ужурлуг. Ада-иелер бистерге идегээш, уруг-дарыын бо өөредилге черинче чоруткан билдинигир. Идегелди шынзыдары — хүлээлгевис.

Беш чылды төлептиг доозар, экономиканы интенсификастаарын дүргедедир дугайын эш К. У. Черненко чугаалап тура, ажылдың шынарын экижидеринче кол кичээнгейни углаан. Ол кончуг чеп болуп турар. Өөредилге-кижизидилге ажылының дээштиг эвес болуп турарындан, сула салдынза бээр чоруктардан чамдык ийи-чаңгыс сургуулдар корум-чурум үрей бээр, чурттап турар өрээлдеринде эт-херекселдеринге, чемненип турар столоваязының аяк-шынаазынга кам чок, боттарын төлеп чок ап чорууp. Чалыы салгалды төлептиг аажы-чаңга кижизидери алызында барып база-ла шынар дугайында айтырыг деп бодаар мен.

О. САЛЧАК.

ЧУРУКТА: Аныяк тудугжу Клара Чамзын беш чылдың шалыпчыларының одуруунда кирген. Кызылда Екатерина Сарыгларның комсомолчу-аныяктар бригадазында ол макталдыг ажылдап турар. Бажыңнарның ханаларын шеверлээринге эрткен он чылдың дургузунда бедик мергежилди чедип алган. Ам бригадада чээрби ажыг ажылчынның ортузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнуу одуруунда. Эмнелге комплекизинде уруглар эмнелгезиниң тудуунда шеверлелдерни кылып дооскаш, ооң бригадазы база бир улуг тудугда ажылдай берген.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ТИИЛЕКЧИЛЕР

№ 48 тудуг эргелелинде бригадалар аразында калбарган чарышка шеверлекчилер бригадалары тиилекчи болган. Он айларның тудуг-монтаж ажылдарының планын В. Б. Борбак-оолдуң бригадазы 176,9 хуу боттандырган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 159 хуу четкен. М. В. Сафронованың бригадазы планныг онаалдаларын бүдүн чартык катап ажыр күүсеткен. Бир кижиге онааштыр ажылдап кылыышкын бо бригадада эң бедик болуп турар. Ол 174,5 хуу чедип турар. Эки көргүзүглерни Е. С. Бизяевага удурткан бригада чедип алган. Шеверлекчилер бригадалары амгы үеде ажыглалга кирер объектилерде — уруглар эмнелгезиниң, хлеб заводунуң болгаш 86 аал чурттаар чуртталга бажыңының тудуунда ажылдап турарлар.

А. БАГЫР.

* * *

Сүт-Хөл районнуң «Сельхозтехника» каттыжыышкыны он айларның планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен.

Каттыжыышкынның чолаачызы Мөңгүн-оол Ооржак 1050 тонна чүъкту сөөртүр турган, 1631 тонна чүъкту сөөрткеш, чолаачыларның мурнуку одуруунче үнүп, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

О. КАҢ-ООЛ.

Американ Эн-би-си телевидение компаниязының корреспондентизи М. Кэлбиниң айтырыгларынга

К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ харыылары

Айтырыг. Совет-американ харылзааларның хүн айтырыгларында, ылаңгыя президент Рейганның катап соңгуттурганын барымдаалап көөр болза, кандыг айтырыг бирги черге-ниң чугула чүүлү болур ужурлуг деп бодаар Силер?

Харыы. Сорулга болза, бирги черге-ниң чугула айтырыгларының ёзу-хевир барымдаалаан кандыг-бир даңзызын кылырында эвес, кандыг-бир болуушкуннардан хамаарыштыр айтырыгларны ээлчег ёзугаар тургузарында эвес болуп турар. Делегейде чугула айтырыглар хөй, ынчалзажок дем каттыштырган күжениишкиннер-биле шиитпирлевес болза, Каттышкан Штаттарга-даа, Совет Эвилелинге болгаш бүгү кижи төрелгетенге-даа улуг халапты таварыштырып болур ындыг айтырыгларның бирги черге-ниң кылдыр амыдырал боду, сөөлгү чылдарда делегей байдалының хөгжүлдези тургускан болуп турар.

Өске бүгү айтырыгларны соңгаарладып турар деп чугаалап болур ындыг айтырыгның дугайында — ядролуг дайынның кыжанышкынын чайладып, боо-чепсектерни эңдере бүдүрерин соксадырының аргазын тывар, улустар даартагы хүнүн дээш коргуушкунга таварышпас ындыг байдалды делегейге канчап тургузарыл деп айтырыг дугайында чугаа болуп турар. Бо херекке оожумнаашкынны канчап-даа болдуруп болбас.

Боо-чепсектерни эңдере бүдүрбүшаан, боттарынга айыыл чок чорукту хандырып болур дээр айыылдыг кордаашкын барыын талакы найысылалдарда бар болуп турар. Ындыг кордаашкын эрткен үеде сарыыл чок болган, а ядролуг амгы үеде көңгүс кеди чок болгаш шуут-ла мугулай чорук-тур.

Чаңгыс ниити бажыңда деп чугаалап турары ышкаш, чаңгыс өртемчейде шуптувус чурттап турар бис. Бистиң ол бажыңывыска частыр айыылдыг материалды эң-не эвээш болдурары чугула.

Ол дугайында, боо-чепсектерни, хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти, кызыгаарлаар болгаш кызырар дугайында, боо-чепсектерниң эңдере бүдүрүүшкүнүн ам-даа шилчивээзи девискээрлерге ооң нептерээрин болдурбас дугайында ССРЭ болгаш АКШ бирги ээлчегде дугуржуп алыр ужурлуг.

Бо херекти кылырынга — чогум-на ылаптыг болгаш шиитпирлиг кылырынга бодувустуң талавыстан белен бис. Харын-даа ол сорулганы чедип алырының практиктиг аргаларын — онзалап демдеглеп көрейн, практиктиг аргаларын саналдаан бис.

«Вашингтон пост» солунга чоокта чаа интервьюга оларның чамдызын айыткан мен. Ол дээрге — космосту милитаризастаарын болдурбас дугайында дугуржулганы кылыры, ядролуг боо-чепсектерниң сан болгаш шынар талазы-биле немей көвүдетпези, ядролуг чепсектиң шенелделерин бүрүн болгаш бүгү-ниити хоруур дугайында дугуржулганы ажылдап кылырын доозары-дыр.

Тайбың байдалды болгаш айыыл чок чорукту быжыглаар сорулга-биле кылып болур базымнарның даңзызын ам-даа уламчылап болур-ла харын. Эң чугула, бистиң бодап турарывысты ёзугаар алырга, боттуу-биле чиик шиитпирлеп болур айтырыгларны адап чугааладым.

Боо-чепсектерни кызыгаарлаар айтырыгларны шиитпирлээр чүткүл дугайында сөөлгү үеде Вашингтонда кылып турар медеглелдер ана-ла чугаа болуп артпас болза, бистиң ийи чурттарывыстың аразынга чогумчалыг харылзааларже, чогум-на айыыл чок делегейже угландыр шимчеп эгелээри туруп болур ийик бис. Допчузу-биле чугаалаарга, хамык ужур чүдел дизе, тодаргай айтырыгларны херек кырынга шиитпирлээриниң дилеп тывар талазы-биле АКШ-тың биске каттышкан турарында болур.

Айтырыг. Президент Рейганның бүрүн эргелериниң ийиги хуусаазы 1985 чылдың январь 20-де эгелээн сөөлүнде совет-американ харылзааларны чугаалажып көөрүнге алды ай дургузунда ооң-биле ужуражырынга чөпшээрежип болур Силер бе?

Харыы. Күрүне ажылдакчыларының аразынга хуузунда харылзаалар чугула ужур-дузалыг болуп турарының дугайында дорту-биле тодаргай чугаалап келген мен.

Ол дугайын совет-американ харылзааларның дуржулгазы база бадыткап турар. Ындыг ужуражышкынга тодаргай айыткан улуг сорулгалар чедип алдынар болза, дээди деңнелге ужуражышкын бот-боттарының харылзааларын чогумчалыг кылдыр хөгжүдеринге улуг идигни берип шыдаар аргалыг.

Дээди деңнелге совет-американ ужуражышкын улустарның манап турары чогуур түңнелдерни бээринге эргежок чугула байдалдар тургустунуп келген деп чугаалап болур бе? Ажыы-биле чугаалаарга, ындыг деп бодавайн турар мен.

Дээди деңнелге ужуражышкынның чедиишкинниг болурунга, ооң таарымчалыг түңнелдеринге кажан бүзүрел бар болу бергенде, ындыг ужуражышкынны кылырының хуусаазын тодаргайлаары берге эвес болур.

Айтырыг. Совет-американ харылзааларга тодаргайлакчы үндезин болдуруп, 70 чылдарда кылып турганы ышкаш, ол харылзааларга чавырылдыышкынче кажан-даа бол катап кирип болур арга бар деп санаар Силер бе?

Харыы. Мынчаар чугаалаар ийик мен. Күүсеттинмес кылдыр санаттынып турган сорулганы — ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаарын болгаш кызырарын шиитпирлээринче угланышкынга улуг базымны бистиң ийи чурттарывыстың дем каттыштырган күжениишкиннери-биле чогум-на 70 чылдарда бир-ле дугаар чедип алган турган. Делегейниң чамдык айтырыгларын шиитпирлээр талазы-биле АКШ болгаш ССРЭ ынчаарда багай эвес дем каттыштырып турган. Түңнелинде бо бүгү чүүлдер делегейде ниити байдалга дыка таарымчалыг салдарлыг болуп келген.

Ийи талаларның кайызынга-даа ажыктыг кылдыр совет-американ харылзааларны хөгжүдер талазы-биле эвээш эвес чүүлдер кылдынган. Ооң түңнелинде бот-боттарынга идегежир чорукту деңнели элээн бедээн.

70 чылдарга хамаарышкан дүшкүүрлүг чорукту чавырылдыышкынның колдуунда болдурган ындыг базымнарны боттандырарынга кандыг чүүлдер дузалааныл? Кол чүүл — ол дээрге боо-чепсектерни эңдере бүдүрери кымның-даа айыыл чок чоруун хандырып шыдавас дээрзин медереп билгени, боттарының аразынга харылзааларны бот-боттарының дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын барымдаалап, ушку чурттарның эрге-ажыктарынга когарал чокка деӊ эргеге үндезилээш, херек кырынга тургузарынга белен чорукту илергейлээни-дир.

Удур туржуушкунну эвес, а тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны барымдаалаар болза, ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында харылзааларга ооң өске сарыылдыг үндезин турбас дээрзинге бүзүрээр бис. Ийи талалар ону чайгылыш чокка барымдаалаар болза,— Совет Эвилели чогум-на барымдаалап турар,— ол чорук совет-американ харылзааларның таарымчалыг хөгжүлдезин хандырар ийик. Ол харылзаалар делегей байдалының чогумчалыг чугула факторуболган турар ужурлуг. Тайбыңны камгалаар дээш бистиң чурттарывыстың онза харысалгалыын барымдаалап көрбүшаан, бо дугайын чугаалап тур мен.

Бистиң чурттарывыстың аразынга харылзааларның байдалы ындыг болур болза, харын-даа делегейниң элээн районнарында аш-чүткүл удур демисел болгаш бойдусту камгалаары ышкаш, кижи төрелгетенни амгы үеде дүвүредип турар ындыг чугула айтырыгларны шиитпирлээр талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразынга кады ажылдажылгага калбак аргалар ажыттынган турар ийик.

ЛЕНИН ОРДЕН — ГРУЗИЯНЫҢ ТУГУНДА

ТБИЛИСИ. (СЭТА). Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга Грузин ССР-ниң ажылчы чоннарының улуг чедиишкиннери дээш база Россияның болгаш Грузияның аразынга найыралдыг Георгиев керээзиниң 200 чылынга аллар кылдыр республиканы Ленин орден-биле шаңнаан. Төрээн чурттуң бедик шаңназын тыпсырынга тураскааткан Грузияның Компартиязының ТК-зының, Грузин ССР-ниң Дээди Совединиң байырлыг хуралы республиканың найысылалынга болган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозун эш К. У. Черненко баштаар байырлыг хуралдың хүндүлүг президиумунга бедик көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

Чыылганнарның тылыы-биле уткааны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш **Н. А. Тихонов** байырлыг хуралга делгереңгей чүве чугаалаан болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненконуң чүректиң ханызындан изиг байырны Грузин ССР-ниң ажылчы чоннарынга чедиргенин болгаш эң-не чаагай күзээшкиннерин дамчыткан.

Н. А. Тихоновтуң чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыннары чаңгыс эвес удаа үзе кирип турган. Грузин ССР-ни Ленин орден-биле шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын ол номчаан болгаш хуралдың киржикчилери үргүлчүлелдиг адыш часкап турда, республиканың тугунга орденни кадап берген.

Байырлыг хуралга чүве чугаалаан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Грузияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары **Э. А. Шеварднадзе** болгаш өске-даа ораторлар грузин улустуң чедиишкиннерин бедик-биле үнелээни дээш, республиканың чечектелиишкининиң дугайында ленинчи сагыш салыышкыны дээш СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлээн.

СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, эш К. У. Черненкога байырлыг чагааны хуралдың киржикчилери бедик көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

ПРОФОБЛЧӨВҮЛЕЛДИҢ ПЛЕНУМУ

Профоблчөвүлелдиң пленуму болуп эрткен. Орта «Бүдүрүлгеге күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузар дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Бо талазы-биле илеткелди профоблчөвүлелдиң секретары С. Д. Киров кылган.

Профэвилелдер аразының XVII область конференциязын декабрь 22-де Кызыл хоорайга чыылдырар дугайында доктаалды пленум хүлээп алган.

Кыштаглаашкынны организастыг эрттирер

Фермада байдал дүвүренчиг. Чүге?

Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхозу мурнундагы чылдарда хаван өстүрериниң талазы-биле мурнакчы дуржулгалыг ажыл-агый турган болза, ам ында байдал дүвүренчиг. 1982 чылдың эгезинде ажыл-агыйның хаван фермазынга 4520 баш хаван турган, а чыл төнчүзүнге чедир оларны 5000 баш чедирери көрдүнген. Ам ында 2500 хире-ле баш хаван арткан. хаван бажының саны барык ийи катап кызырылган.

Чүү болганы ол? Совхозтуң планын кызыргаш, хаваннарны күрүнеге эңдере дужаап, оскээр сайгарып каапканы ол бе? Чок, ындыг эвес; 1982 чылда фермага 678 эрткен чылын 965 баш хаван өлүп хораан. Бо чылдың чаңгыс октябрь айда безин 204 баш хаван өлген.

Фермага ындыг байдал канчап тургустунуп келгенил?

Улуг-Хем районнуң ветеринария лабораториязының директору Л. М. Мосиенко-биле кады хаван фермазынга кээп, ында мал эмчизиниң хүлээлгезин күүседип турар Н. Ч. Сат ужээлээн төрүүр хаваннар кажааларын эргип, оларның кышка белеткели-биле таныжып бис.

Кажаа иштинге кирип келгеш, кижиниң бир-ле дугаарында эскерер чүвези—ооң караңгызы, өл-шыгы, соогу. Кажаа чылыдар калориферлер үрелик. Хаван оолдары кээргенчиг кончуг апарган, иелериниң хойнунда, азы клетканың кайы-бир булуңунда сыңмарлажы бергилээн, сиригейнип чыткылаар.

— Бодум суурда ажылдыг мен, ферманың мал эмчизи шөлээлей бээрге, ону солуп ажылдап тур мен—деп, Наталья Чалзыновна чугаалап чор. — Хаван оолдары мынчаар баскылаштыр чыдып турганш, арай шыырактары кошкактарын өлүр сүт баскылап каапкан боор чүве-дир—дээш чугаазын уламчылады. —Мында ноябрь 2-де электри тогу чок болган, ынчангаш хаван чемин хайындырбайн, чарбаны ааа, сугга холааш берген. Эртен кээривиске, төс хаван өлген чыдыр. Мындыг тавалыгалар бо-ла болгулаар-дыр.

Кажааларны эргип көрген соонда, Людмила Михайловнадан хаваннар чүге өлүп турарыл, ону эмчи талазындан канчаар тайылбырлап болурун сонуургадым.

— Бодуңар көрдүңер ышкажыл, ол хире соок, өл-шык кажаага ынчанмайн канчаар. Ажыы-биле чугаалаарга, ооң кол чылдагааны — ажыл-агыйжы эвес чорукта—деп, эмчиниң харыызы ындыг болду.

Шынап-ла, совхозтуң удуртукчуларының ажыл-агыйжы эвес, ажылынга харысалга чогунуң ёзулуг херечизи ол.

Кажаалар иштиниң аштаарын механизастаан. Ынчалза-даа фермада, кудуктуң май айдада үрелгенинден бээр, ында суг чок, ынчангаш кажаа иштиниң чуур дериглер ажылдавайн турар. Суг сөөртүр машинаның хүнде эккээр ийи-үш дос каар суу кажаа иштин аштаар хамаан чок; хаваннарга чем кылып бээринге мөлдүк-калдык чедерин хаван ажаакчылары чугаалап турду. Ынчангаш кажааларның хир-чамы, чыт-бузу аажок.

Чайын хаваннар чайлагга турда, бо кажаалар ээн турган. Күзүн ферма ээп кээрге, бүгү-ле чүве биеэги хевээр, чай эгезинде каапкаш барганы хевээр болган. Кажаалар септеттинмээн, чылыгзаттынмаан, чугайлаттынмаан. Үрелген кудук, калориферлер, хаван чеми кылыр кухняның үрелик дериглери болгаш өске-даа үүрмек үрелиишкиннер септеттинмээн, эттинмээн. Кижи бодап көөрге, кажааларны чайын-на септеп алыр турган.

Фермадан чоруткаш, совхозтуң директору С. Г. Минасьянцка барып, фермада ындыг байдалдың канчап тургустунуп келгенин сонуургадым.

Дарга элээн боданып олургаш:

— Хаваннарның өлүп турарының чылдагааны чүдел ынчаш? —деп, менден удур айтырды.

Фермада байдалды кысказы-биле чугаалааш, чайгы үеде хаваннарның чемгерилгези дыка багай турган, чамдыкта неделя безин чедир чемгертинмейн турган деп хаван ажаакчыларының чугаазын директорга база дамчыттым.

Совхоз директору-биле бистиң чугаавыс ооң-биле доозулбаан.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, С. Г. Минасьянцтың чугаазының утказы мындыг болду: директор чааскаан кызып-шырбайып, ажыл дээш дүвүреп халып-ла турар, а район удуртукчуларындан кандыг-даа дуза чок.

Бистиң чугаавыс үезинде директорнуң өрээлинге олурган совхозтуң партком секретары Я. М. Дамба, Арыг-Үзүү көдээ Совединиң күүском даргазы Б. К. Оюн-даа чугаага барык киришпеди. Фермада байдал оларны дүвүретпейн турары ол чүве ирги бе? Шынап-ла, кымга-даа херек чок хаваннар чоор бе?

Н. БАЗЫР.
Бистиң корр.

№ 8 (110) ноябрь 1984ч.

Даарта—Ракета шериглериниң болгаш артиллерия хүнү

ЧУРТТУҢ ОТТУГ КАМГАЛАКЧЫЗЫ

Генерал-полковник В. М. ВИШЕНКОВ, Стратегтиг угланыышкынныг ракета шериглериниң кол штавының начальниги, Совет Эвилелиниң Маадыры

Чылдың-на ноябрь 19-та бистиң чуртувус бүгү чонунуң байырлалы —Ракета шериглериниң болгаш артиллерия хүнүн демдеглеп эрттирип турар. Ол хүн совет кижилер боттарының күш-ажылы-биле бирги класстың ракета болгаш артиллерия чепсээн тургузуп турар хоочун артиллеристерин, ракетчиктериниң болгаш артиллеристериниң амгы салгалын, эртемденнерин болгаш конструкторларын, камгалал үлетпүрүнүң ажылчыннарын, техниктерин болгаш инженерлерин хүндүлеп байырлаарлар.

Бо чылын Ракета шериглериниң болгаш артиллерия хүнүн совет улус СЭКП-ның XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң түңнелдерин, ол Пленумга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К.У. Черненконуң илдип үндүрген саналдарын чүүлдүгзүнүп көрбүшаан, күш-ажылчы болгаш политиктиг бедик көдүрлүүшкүн-биле уткуп, хоорай, суурларының ажыл-ишчилери, Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары бузулбас чаңгыс эвин, ленинчи Коммунистиг партияга шынчызын көргүзүп турар.

Совет армия болгуунуң дайынчы оруун 1917 чылдың Октябрь хүннеринде эгелээн. Хамааты дайынының дошкун чылдарында Коммунистиг партия болгаш В. И. Ленин боду шериг тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлеп тургаш, артиллерия шериг кезээн тургузарынче болгаш моон соңгаар ону улам хөгжүдеринче улуг кичээнгейни салып турган.

Советтерниң эрге-чагыргазы дээш демиселге эрес-дидим, маадырлыг чоруктуң үлегерин артиллеристер Царицынны болгаш Петроградты камгалаарының, Колчакты, Деникинни, Врангельди чылча шаварының хүннеринде көргүскеннер. Хамааты дайынының болгаш даштыкы интервенция-биле демиселдиң үезинде совет республиканың мурнунга киирген улуг үлүг-хуузу дээш 18 артиллерия кезектери хүндүлүг революсчу Кызыл туктар-биле шаңнаткан, муң-муң артиллеристер орденнерге төлептиг болганнар.

Совет Чепсектиг Күштерниң шыңгыы шылгалдазы болгаш бүгү талазы-биле хыналдазы Ада-чурттуң Улуг дайыны болган. Ол дайынга Совет Эвилелиниң тиилелгези ленинчи Коммунистиг партияның мерген угааныг удуртулгазы-биле, бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң бүгү чонунуң, оон эрес-дидим дайынчыларының демниг кужу-биле чедип алдынган. Шеригниң бүгү кезектери болгаш Чепсектиг Күштерниң бүгү хевирлери, оон иштинде артиллерия фашистиг Германияның шериг машиназын чылча шаварынга төлептиг үлүг-хуузун киирген.

Совет артиллеристер танкистер, чадаг шериглер, далай шериглери, ужудукчулар, сапёрлар, харылзаачылар, өске-даа мергежилдиң дайынчылары-биле кады Волгадан Шпрей чедир, Сталинградтан Берлин чедир алдарлыг дайынчы тиилелгениң оруун эрткеннер. Оларның демисел үезинде болгаш дайын шөлүнге эрес-дидим чоруу, чижеглээр чүве чок маадырлыг оруктары бүгү чоннуң үнелелин алган.

1942 чылдың ноябрь 19-та Волганың унунга 13,5 муң үгер-боонуң болгаш миномёттуң, реактивтиг артиллерияның 115 дивизионунуң дааштташкыны Ада-чурттуң Улуг дайынынга үндезин эргилдениң эгезин салган Совет Армияның Сталинград чоогунга төөгүлүг удур халдаашкынының бүгү делегейге дыңналдыпкан. Дайзынның бүгү туруштарынче, эң күштүг халдаашкын шургуп кирген. Ол болуушкунга алдар болдуруп база совет артиллеристериниң немец эжелекчилерге удур демиселге киирген үлүүн демдеглээри-биле 1944 чылда чылдың-на Артиллерия хүнүн демдеглеп эрттирерин шиитпирлээн.

Артиллеристерниң дайынчы алдар-биле шыптынган ажыл-херектерин партия, чазак улуу-биле үнелээн. Олардан 1800 ажыг кижи Совет Эвилелиниң Маадыры бедик атка төлептиг болганнар. А. В. Петров болгаш А. Шилин ол атты ийи удаа алган. 1 млн. 200 муң дайынчылар орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткан, 515 артиллерия кезектери болгаш каттыжыышкыннары гвардейжи кылдыр эде адаткан.

Дайын соолгундеги үеде делегей байдалының чидиглененин, империалистиг күрүнелерниң эндере чепсегленниишкинге даянып алгаш, ядролуг дайын айыылы-биле ол-бо чурттарга үргүлчү кыжанып, оларның Совет Эвилелинге болгаш өске-даа социалистиг чурттарга удур чаа дайынга белеткенип турары — кезээде серемчилелдиг болур деп ленинчи чагыгны ыдыктыы-биле күүседирин бистен негеп турар. Чогум-на ооң ужурунда СЭКП Төп Комитеди, Совет чазак бистиң чуртувустуң камгалал күчүзүн быжыглаар, атом болгаш ракета бүдүрүлгезиниң ажылын улам идепкейжидер талазы-биле чогуур хемчеглерни алыр ужурга таварышкан. Кол кичээнгейни ядролуг чепсекти бүдүреринче болгаш ону херек черлерже чедирериниң идегелдиг херекселдерин бүдүрүп кылырынче угландырган.

1947 чылдың октябрьда боду башкартынып чоруур ыраадыр ужугар баллистиктиг ракетаны кылып үндүрген. 1949 чылда ССРЭ-ге ядролуг тургузугнуң шенелдезин кылган. 1950 чылдарның төнчүзүнде бистиң чуртувуска диптер аразының баллистиктиг ракетазын салып үндүрген.

СЭКП Төп Комитеди болгаш Совет чазак 1959 чылдың декабрьда Чепсектиг Күштерниң чаа хевирин —стратегтиг угланыышкынныг ракета шериглерин тургузар дугайында шиитпирин хүлээп алган. Ол дугайын 1960 чылдың январьда эрткен ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга дыңнаткан.

1964 чылдан эгелеп ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар Артиллерия хүнүн чылдың-на ноябрь 19-та Ракета шериглериниң болгаш артиллерия хүнү кылдыр демдеглээр апарган. Ол байырлалды адаарын ынчаар өскерткени бистиң Чепсектиг Күштеривистиң организастыг структуразында, техниктиг хандырылгазында болган ханы, ёзулуг революсчу чаартылгаларны херечилеп, совет чурттуң, делегейниң социалистиг дем каттыжылгазының камгалал күчүзүн быжыглаарының херээнге ракета шериглериниң киирген улуг үлүг-хуузун үнелээнин көргүзүп турар.

Амгы үеде стратегтиг угланыышкынныг ракета шериглери бедик тактика-техниктиг болгаш шынарлыг ажыглаарынга таарыштыр тургустунган эң-не сайзыраңгай ракета комплекизин бодунуң чепсегленниишкининде тудуп турар.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң оларның аңгы хевири болуп турар кол шынары болза, эң бедик дайынчы белеткелдии, ядролуг согуушкунну херек кырында кызыгаар чок ыракшылга кандыг-даа үеде база кандыг-даа байдалга бичии-даа частырыг чок чорудары ракета-ядролуг күштер-биле херек черлерже согугну бээри, база ол ышкаш дайзынның аңгы-аңгы чугула объектилеринче хары угла халдаашкынның чорудары, мурнунда салдынган сорулгаларны эң кыска хуусаада күүседири болгаш Чепсектиг Күштерниң өске хевирлеринге дайынчы арга-шинээзин чедиишкинниг ажыглаар кылдыр таарымчалыг байдалдарны тургузуп бээри болур.

Ынчалза-даа амгы үениң техниказы чеже-даа күштүг болза, Совет Армияның болгаш Флоттуң тиилеттирбес шериг кужун шиитпирлеп турар кол күш болза, Коммунистиг партияга болгаш бодунуң чонунга кызыгаар чок бердинген Төрээн чуртунуң патриотчулары—совет дайынчылар болуп турар. Олар идея талазы-биле бышкан, дайынчы техниканы болгаш боо-чепсекти кончуг эки билирлер. Марксизм-ленинизмниң теориязы, шериг уран чүүлүнүң билиглери, математика, механика, электроника, баллистика болгаш ядролуг физиканың билиглери-биле чепсегленген — бо хүнде бистиң стратегтиг угланыышкынныг ракета шериглериниң офицер составының быжыг туружу ындыг. Оларның 75 хуузу инженер билиг-мергежилдиг, 90 ажыг хуузу класстыг специалистер.

Ракета шериглериниң болгаш артиллерия хүнүнүн байырлалын уткуп тура, ракетчиктер болгаш артиллеристер комсомол-организацияларының секретарьларының Бүгү-армия чөвүлел хуралынга эш К. У. Черненконуң: «Бо хүннерде делегей ареназында чаагай күзел-сорукка удур болгаш сарыылдыг угаан-медерелдиң кыйгызын дыңнаар хөөн чок ындыг политиктиг күштер-биле херекти чорудар ужурга таварыжып турар бис. Ындыг таварылгада бистиң камгаланыр күчү-кужувус солуттунмас рольду ойнап турар. Амгы үеде ол чүгле совет улустуң тургузукчу күш-ажылының магадылалы эвес, харын-даа чер кырынга бүгү-ниити тайбыңның магадылалы база болуп турар»—дээн чугаазын дайынчы программа. Төрээн чурттуң дужаалы кылдыр хүлээп алганнар.

Коммунистиг партияның долгандыр сырый каттышкан ракетчиктер болгаш артиллеристер Төрээн чуртунуң мурнунга Конституция ёзугаар хүлээлгезин ыдыктыы-биле күүседип турарлар. Олар кезээде серемчилелдиг!

Чаңгыс чер чурттуувус

ДАЙЫНЧЫ ТУРУШТА

Юрий Хомушку — өөрүнден онзаланыр онза дажы-чаң чок-даа бол, биче сеткилдиг, өөрүнүң сеткилинге таарыжыр, бирле ындыг чымчак аажылыг дайынчы. Ындыг оолдар ооң өскен, төрээн Тывазында көвей. Чашкы шаанда сумказын эгин ажыр чүктепкеш, школа биле бажыңының аразынга чүгүрүп өскен оол-дур ийин. Юраның школачы чылдарында сундулуг кичээлдери — күш-культура биле ыры, музыка кичээлдери. Ылаңгыя гимнастикага хөлчок ынак. Таңдыда Хову-Аксы ортумак школага бот-тывынгыр уран чүүлдүң доктаамал киржикчизи турган. Ада деп чүве көрбээн оглу Юраны иези Зоя Баяновна биче сеткилдиг, хүндүлээчел, чараш чүвеже сундулуг кижи кылдыр кижизидип каан. Зоя Баяновнаның ажылдап турары столовая коллективи Юраны мактаар, «кыстар ышкаш оол» дижир.

Бир катап Юра Кызылга фестивальга киржип чорда, филармонияның уран чүүл удуртукчузу ооң танцылаарының аянныын эскерип каан. Ортумак школаны дооскан соонда, филармонияның путёвказы-биле Юра Ленинградче өөренип чорупкан. Хореография училищезиниң бирги курузунуң эки сургуулу диртип, мактадып турган Юраны шеригже келдиртип апарган. Шериг баар мурнунда Юра суурунга каш хондур чораан. Шериг албаны эрттирип каапкан акызы Ооржак дуңмазынга солдат амыдыралдың чажыттарын ажыдып, чагыг, сүмезин-даа берген. Авазы, акызы Ооржак, өөреникчи дуңмазы Роман олар-биле байырлашкаш, шеригже аъттаныпкан.

Узун орук соонда, Юрий Хомушкуну найыралдыг солдат өг-бүле уткуп алган.

— Мээң салбырым командирин билир силер бе, Василий Семёнович?—деп, беседалажып олурумда, ол менден удур айтырды.— Ооң дайынчыларга негелделии-биле база школага күш-культурага хандыкшылдыг чорааным-биле багай эвес спортчу болдум. Күүсетсе чогуур бүгү спортчу мергежилгелерин күүседип тур мен. Улам артык өөренири менден ам-даа негеттинип турар. Кара аткаш чазып аар болза, кандыг солдат дээр боор — деп уламчылап хөөреп орду.

— Ээлчеглиг дайынчы өөредилге каш хүн улаштыр болу бээр. Ындыг өөредилгелерден хөйнү билип, кадыг-бергеге дадыгып, быжыгып турар бис. Медсанинструктор боол база өөренип тур мен. Солдат амыдыралымда бир солун чүве ол. Мактанмас мен: хөйнү өөренип алдым. «Тулчуушкун» шөлүнге бергедээн, балыглаткан эштерге баштайгы медицина дузазын чедирип, оларны айыылдан чайладып ап болур апардым.

«Тергиин эки өөренир мен!» —деп, Юра бир-ле катап комсомол хуралынга чугаалаан. Солдат ол сөзүн утпаан. Дайынчы өөредилгениң бирги ээлчээниң түңнели-биле ол политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң мурнакчыларының одуруунче кирген. Ол чедиишкиннерин солдат күрүне шылгалдазынга база катап балыткааш, биче сержант эргени алган болгаш өске салбырның медсанинструкторы кылдыр чоокта чаа томуйлаткан.

Дайынчы хүлээлгезинге төлептиг болуп, дайынчы чаа даалганы Юрий Хомушку тергиин эки күүседип шылаар дээрзинге бүзүрел болгаш идегел улуг. Ол — дайынчы турушта.

В. КАРГАПОЛОВ.

ДАЙЫНЧЫ МЕРГЕЖИЛДИҢ БЕДИИ ДЭЭШ

ПРИКАРПАТЬЕНИҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Дайынчылар-ракетчиктер дайынчы болгаш политиктиг белеткелге тергиин чедиишкиннери-биле боттарының байырлалын уткуп турар. Улуг Тиилелгениң 40 чылын төлептиг уткуур дээш олар боттарының дайынчы мергежилин хүн бүрү сайзыраңгайжыдып, тренажёрларга, полигонга болгаш кичээлдерге кызымак өөренип турар. Сөөлгү тактиктиг өөредилгеге ракетчиктер боттарының сорулгазын «тергиин» демдекке күүсеткен.

ЧУРУКТА: ракетчиктер командири ээлчеглиг кичээлдиң сорулгазын тайылбырлап тур. Солагай талададан—сержант П. Малышев, анаа дайынчы И. Тохтаназаров, лейтенант Х. Усманов, анаа дайынчы Ю. Вдовин, сержант А. Морокин.

В. ПЕСЛЯКТЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроиказы.

РАКЕТЧИКТЕР

Кезек командири тергиин чараш туттунган шериг хоорайжыгаш-биле бисти таныштырып тура, «А маңаа мурнунда өрген безин чок, курут чер турган»—деп демдегледи. Беш-беш каъттыг кылдыр шевергиин туттунган бажыңнарда өөредилге-материалдыг баазазы быжыг, делгем кабинеттер. Чуртталга комиссиязының сагыш салыр ужурлуг чүүлдери-биле таныжып тура, офицерниң азы прапорщиктиң өг-бүлезинге чаагайжыды туттунган квартира дугайын эвес, а чырык, чылыг клубтарга, байлак библиотекаларга киргеш, бот-тывынгыр уран чүүл концертин көргеш, ракетчиктер чүгле дайынчы ээлчээн чогумчалыг эрттирериниң аңгыда, күш-ажылчы чедиишкиннерлиг чурттап билир-дир дээрзинге кижи бүзүрей бээр.

Хоорайжыгашта эңгүр, чараш панно болгаш стендилер чанынга доктаап чордувус.

— Бистерге, ракетчиктерге, бо саннар болгаш диаграммалар тускай уткалыг—деп, командир демдегледи.— Дайынчы бүрүзүнүң мурнунда Төрээн чурт — бүгү тала-биле көскү көргүстүнген байлакшыл. Дайынчы туружувусту секунда санында улам быжыглавышаан, ону идепкейлиг күш-ажылывыс-биле камгалап, кадагалап турар бис. Ооң-биле кады бо саннар биске туугай эвес: олар бистиң хууда беш чылывысты көргүзүп турар. Чуртталга бажыңнарын, школаларны, уруглар албан черлерин ынчаны тудар, чуртталга байдалывысты ынчаар экижидер бис. Мында дузалал ажыл-агыйны сайзырадырының хүлээлгелери база бар. Бис боттарывысты эът, сүт, ногаа-биле хандырып турар бис. Ол чурттуң экономиказынга эвээш эвес үлүг.

Уругларга чеже тудугну кылбадывыс дээр! Уруглар садтары техниканың «сөөлгү сөстери-биле» дериттинген, чырык, делгем, чылыг. Оларда дуржулгалыг кижизидикчилер ажылдап турар.

Н. СТАСЕНКО.

ДОСААФ ЛОТЕРЕЯЗЫ

Чартык чүс чыл бурунгаар ажылчы чоннуң эгелээшкини-биле тургустунган Камгалал ниитилели Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле социалистиг Төрээн чуртту камгалаар дугайында ленинчи идеяларны практика кырынга боттандырар болгаш ону пропагандалаар талазы-биле, чурттакчы чонну, ылаңгыя аныяктарны дайынчы база техниктиг белеткелге белеткээр болгаш спорттуң техниктиг болгаш шериг-дузалал хевирлерин сайзыраңгайжыдар, ооң-биле кады армияның болгаш флоттуң дайынчы арга-шинээзин бедидер талазы-биле улуг ажылды кылып чорудуп турар.

Салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседиринге ДОСААФ эргежок чугула материал-техниктиг баазаны тургузуп турар. Ооң тургустунарынга болгаш хөгжүүрүнге Камгалал ниитилели улуг акша-хөреңгини салган. Оларның чартык хире кезиин ДОСААФ лотереядан болгаш кежигүн дадывырындан ап турар.

ССРЭ-ниң ДОСААФ лотереязындан сөөлгү үш беш чылда Камгалал ниитилели 230 миллион рубльди киирип алган. Ооң күсели-биле өөредилгениң болгаш спорттуң янзы-бүрү техниктиг херекселдерин тып аар аргалыг болган база шеригже кыйгыртып турарларның үштүң бирин-не шериг-техниктиг специалист кылдыр белеткеп, чыл санында улус ажыл-агыйынга массалыг техниктиг мергежилдиң ийи миллион ажыг специалистерин өөредип, спорттуң техниктиг болгаш шериг-дузалал хевирин сайзырадып турар.

ДОСААФ лотереязын тарадырынга совет кижилер киржип тура, Камгалал ниитилелдиң чүгле материал-техниктиг баазазын быжыглаарынга база аныяктарны Чепсектиг Күштерге шериг албаны эрттирериниге белеткээринге чедиишкинниг киржип турар эвес, акша-бараан ойнап алыышкынын: автомобильдерни, мотоциклдерни, радиоприёмниктерни, фотоаппараттарны, хол шактарын, хевистерин болгаш оон-даа өске өртектиг барааннарны ойнап ап турар.

Чүгле 1982—1983 чылдарда Тыва АССР-ге тараткан ДОСААФ лотереязынга бир «Волга» автомобиль, «Москвич», «Запорожец» автомобильдер — дөрт, беш аар мотоциклдер болгаш өртектиг он-он бараан аймаа ойнап алдынган. Чыл санында июль, декабрь айларда тиражтыг ойнадыглар болуп, аңаа 640 автомобильдер, аңгы-аңгы марканың 1920 мотоциклдери, 6400 магнитофоннар, 10400 радиоприёмниктер, чаа марканың 11200 шактары болгаш оон-даа өске өртектиг барааннар ойнадып алдынып турар.

Эштер! ССРЭ-ниң ДОСААФ лотереязын садып ап, Төрээн чуртувустуң камгаланыр аргазын база ооң экономиктиг күчүзүн быжыглаарынга идепкейлиг киржиңер!

Н. КОРОТАЕВ,
ДОСААФ-тың Тыва область комитединиң даргазы.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Аркадий Алексеевич Ярославцев 1942 чылда бирги Украин фронтунуң 17-ги механизастаан танк бригадазынга кирип алгаш, бронетранспортёрну башкара берген.

— Ол үеде бистер Курск ээтпээнге немец-фашистиг эжелекчилерни чылча шаап, Киев, Житомир, Ровно, Виница, Львов хоорайларны болгаш Польшаның Краковту дайзыннардан хостаан бис—деп, ол чугаалап турар.

Германияның девискээринде Висла, Одер, Шпрей хемнерге тулчуушкуннарга киришкеш, Эльба хемче үнүп бар чорааш, совет Эвилелчи шериглерге ук бригада каттыжа берген. Фашистерниң Берлин бөлүүн маадырлыг чылча шапкаш, Берлинни бүзээлеп алырынга А. А. Ярославцев боду киришкен.

ЧУРУКТА: дайынның хоочуну, Берлин чедир тулчуушкуннарга киришкен Аркадий Алексеевич Ярославцевтиң төөгүнүң солун материалдарының чыыкчызы, культура ажылдакчызы Людмила Салчак-биле чугаалажып турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

ДАЙЫНЧЫ КЫС КОРОЛЁВА

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет кижилерниң маадырлыг, эрес-дидим чоруктарының дугайында чогаалдардан колдуунда-ла дайынчы эр кижилерниң эрткен дайынчы оруун, төөгүзүн номчуп турар бис. Ынчалза-даа эр кижилер-биле кады тулчуп чораан эрес-дидим, коргуш чок херээженнер дугайын, дайынның зар-берге уржуктарын, эр улус-биле дөмей, эктинге чүктеп эрткеннерни утпас ужурлуг бис. Боттарының херээжен чүректериниң кыйгызы-биле фронтуга эки тура-биле баргаш, санитаркалап, хайгыылчы, снайпер болгаш харылзаачылар болуп, Төрээн чуртунуң хосталгазы дээш амы-тынын артынга каггаш тулчуп чораан боттарының үежилерин солдаттар «бистиң дайынчы херээжен өннүктеривис» дижир турган.

Ындыг онзагай херээженнерниң бирээзи-биле чоокта чаа душ боол ужуражып, чугаалашкан мен. «Найырал» кинотеатр дужунда киоскиге бо-ла баар болгай бис. Капитолина Авраамовна Королёва ында.

Бии-Хемниң Тарлагга хөй урут-дарыглыг өг-бүлеге төрүттүнген Туранга чеди чыл школазын дооскаш, өөредилгезин Кызылга кээп уламчылаан. Дайынның баштайгы хүннеринде адазы биле улуг акызы Петр фронтуже аъттаныпкан. Чагааларны иези Марина Фёдоровна ында-хаая алыр турган. Кышкы узун кежээлерде Капа адазының, акызының чагааларын катап-катап номчуп, авазынга, дуңмаларынга Кызыл Армияның фашизмге күштүг согуунуң дугайын чугаалап бээр турган. Бир катап, Капа Королёва тос класска турда, качыгдалдыг чагаа-бижик келген — адазы өлүрткен. Хөй эскүстери-биле арткан иезин кээргеп, дайынчы хүннер дугайында билгени, номчааны чүүлдер-биле ооң сеткилин чазамыктап чоруп турза-даа, адазы дээш өжээн негеп, фронтуже хапсаазы кээр апарган. Шериг комиссариадынга барып, боо алып билирин көргүзүп, фронтуже чорударын дилээн билдиришкинин кииргеп шаг болуп-ла турган. Оон баштай Красноярскиге эвакуацияга турган Киевтиң харылзаа училищезинге чорудар уруглар аразынга ону киирген. Курсантыларның дөрт ай хуусаалыг өөредилгезин билдиртпейн эрте берген.

1943 чылдың кадыг-дошкун июль айы. Дайзын Москваже шургуп, чаа-чаа танк дивизияларын октап турган. Ынчалза-даа бистиң дайынчылар быжыг туружун кошкаш кылбаан, дайзынга шиитпирлиг күштүг согугну бээринге ыяк белен турган. Харылзаачы-кыстар дайынның ёзулуг «боостаазынче» бар чыдарын кайын билир. Ёзулуг дары чыды чыттаваан кыстар, дайын өртүнден тывылган ак-көк аржыылчыгаш, чер-бажың дугайында дайынчы ырларны орук дургаар ырлажып чораан... Москваны эрткеш бар чорааш, дайзынның Орёл уунче ушкан самолёттарын бир дугаар көрүп, бомбаларның дүлей частыышкыннарын дыңнап эгелээн. Аас-кежик боор самолёттар эшелонну бомбалаваан. Фронт деп чүвең бо-ла болгай. Харылзаачы-кыстарны тус-тус дайынчы салбырларже үскүлепкен. Курсту тергиин эки демдектерлиг дооскан Капитолина Королёва генерал Кузнецовтуң 40-ги аалыгжы корпузунуң 511-ги аңгы батальонунга харылзаачы боор арткан. Королёваның бактаап киргени ротаны улгады берген капитан Тютюнин командылаан. Уругнуң билиин хынааш, инструктаж бергеш, дараазында хүн дайынчыларның бурунгаарлаарынга харылзаа тудары-биле ону чоруткан. Капа харылзаачы-солдат-биле ийи таланың ам-даа өрттенип турар танкыларының аразы-биле үнгеп чорупкан. Айыткан черге чедип кээп, оңгу каскаш, аңаа хөмдүнүп чыдып алганнар. Ынаар, бурунгаар, чартык-чамдык үш бажың кажарарып көзүлген. Частыышкындан шаарарып, өрттенген арыг оймалынында делгем алаакта тараа кара хуюк баштарын черже соганнадып тургулаан. Долгандыр ыржым. Ынчалза-даа байдал чоокта чаа маңаа изиг тулчуушкун эрткенин херечилеп турган. Кежээлектей Королёва «Морзе» аппарадын хынааш, чогумчалыг медээни өөрүнче дамчыткан. Кежээниң ыржымын гранаталар частыышкыны үрепкен. Күчүлүг «Ураның!» соо-биле совет дайынчылар шавар халдаашкынче дидим кирген. Тулчуушкун лаң адып орда доозулган. Дайзын сылба шаптырган. 20 немецти тудуп алганнар. Харылзаачы-кыс өлүм-чидимни ынчан баштай көрген.

Дайынчы орук Белоруссия, Польша таварааш, Германияже углапкан.

1944 чыл. Радист эжи Татьяна Веселова биле дайынчы даалга алган: Воробьёвка суур чоогунга баргаш, дайзынның туружун хайгаараар, оортан чогуур медээ бээр. Уруглар аңаа, эрги сарай адаанга, он дөрт хонук дидим ажылдааннар. Чакпыыл снаряд чаглак чоогунга кээп частырда, Веселова аар балыгланы берген. Эжинге эмчиниң баштайгы дузазын чедиргеш, дайынчы өөрүнге сөөртүп чедиргеш, Королёва бодунуң туружунга катап ээп келген. Аңаа корпустуң дужаалы-биле «Тергиин харылзаачы» деп атты тывысkан.

Берлинден 60 километр черге ол дайын доозулган дугайында медээни эш-өөрү-биле кады өөрүп дыңнаан...

ССРЭ-ниң составынга эки тура-биле каттыжып киргеш, автономнуг область апарган төрээн Тывазынга Капитолина Авраамовна Королёва 1945 чылдың сентябрьда ээп келген. К. А. Королёва пенсияже үнзе-даа, бо хүннерде чонунга бараан боол ам-даа ажылдап турары

А. ЕГОШИН.

Беш чылдың тудугларында

БАМ: даартагы хүннүң даалгазы

Байкал-Амур магистралының демир-оруун салыры бир чыл эрте доозулган болгаш бүгү орукту дургаар поездилер шимчээшкини ажыттынган.

Ынчалза-даа ажыл-херек ам-даа хөй: оруктуң тудуун шуут доозары орук чоогунда девискээрни ажыл-агыйга шиңгээдип алыры база эргежок чугула. Ам кылыр ажылдарның кол үе-чадаларының дугайында чугаалап бээрин транспорт тудуунуң министриниң оралакчызы — Бам-тудуг кол эргелелиниң начальниги К. МОХОРТОВТАН СЭТА-ның корреспондентилери дилээн.

— БАМ-ның тудугжулар коллективи күш-ажылын СЭКП ТК-ның байыр чедиришкининге бедик-биле үнелээнни дээш ханы өөрүп четтирген — деп, Константин Владимирович чугаалаан. — Он чыл дургузунда шудургу кылып келген ажылдың түңнели эки болган: беш муң ажыг километр кол болгаш станция оруктары туттунган, көвүрүглерни болгаш өске-даа кылымал тудугларны 4200 хирени ажыглалга киирген. Станцияр болгаш суурлар тудуу уламчылап турар.

Биче БАМ деп адаарывыс орук болгаш 700 ажыг километр кол орук ажыглалга кирген. Магистральдан он-он миллион тонна чүък сөөрттүнген.

Бо саннарның дыка хөйү биске билдингир. Ынчалза-даа чамдык сан-түң дугайында боданганы артык эвес. Амгы үеде БАМ-ның ниити өртээниң 60 хире хуузу шиңгээттинген. Орукче сай төгери, көвүрүглер болгаш суг дамчыдар хоолайлар тудары, орук салыры дээн ышкаш кол ажылдар амга чедир кылдынып келген. Объектилерни кондициязынга чедирер дээн чергелиг дыка нарын ажылдарны ам кылыры арткан. Оон аңгыда арга-арыг кежилдир орук үндүрери-биле ыяш ужурарда безин оруктуң материал-техниктиг баазазы— локомотив, вагон, пассажир, энергетика ажыл-агыйын, албан-техниктиг бажыңнарны, станция чоогунуң суурларын тудары негеттинер.

— Өске сөс-биле чугаалаарга, тудугжулар коллективтерин эде тургузары, кижилерни өске ажылдарже мөөңнээри херек ышкажыл.

— Күш-ажыл, материал болгаш техника курлавырларын база шимчедири херек деп анаа немээр апаар. Амгы үеде күштүг бүгү орукту ажыглалче доктаамал кииреринге белеткеп турар бис. Магистральдың Барыын участогун болгаш Биче БАМ-ны ажыглалче киирип тура, тудугжулар арга-дуржулганы элээн мөөңнеп алган. Хорогочи, Кувыкта, Марева болгаш Дипкун станцияларда 260 километр дурттуг участокту ажыглалга кииреринге белеткеп турар. Ол даалганы тудугжулар чедиишкинниг күүседир дээрзинге бүзүрел улуг.

БАМ-ның өске адырлары-биле кады «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаңнаткан 573 дугаарлыг тудуг-монтаж поездизиниң («Тындатрансстрой» трест) үлегер-чижээ эки. Оон бригадалары Биче БАМ-ның шугумун тударынга тергиин эки ажылдааннар, ажыглалга кирер Тында-Ларба комплексте база ол чедиишкинниг ажылдап турар. Транспорт тудугжулары — дыка хөй мергежилдиг кижилер болур. Магистральдың тургузукчу хөй-хөй ажыл-ишчилери ындыг деңнелди чедип алган.

Сорулгалар өскерилзе-даа олар ону күүседип шыдаарлар. Чижээ, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Александр Бондарьның удурткан орук монтёрлары рельстер салыр мурнунда орук-даа аштап, бажыңнар-даа тудуп турганнар, ам олар оруктарны электрижилерлер. Алдаржаан ол коллектив бо харысалгалыг участокка безин социалистиг чарыштың мурнакчылары болурунга бүзүрел бар. Ындыг чижектер хөй. Ук коллектив өске ажыл кылырынга амгы үеде белеткенип турар. Тресттериң өөредилге пунктуларынга чыл санында холушкак мергежилдиг муң-муң ажылчыннар шиңгээдип ап турарлар.

— БАМ-ның хоорайларын болгаш суурларын тударынга бо чаа байдалдарда эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның дузазының ролю өзери чугаа чок ирги бе?

— БАМ-га көргүзүп турар шеф дузазының ажыы черле аажок улуг. Ол чүгле бистиң чуртувустуң улустарының акы-дуңмалышкы чоруунуң бот-таныышкыны эвес, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидеринче угланган социалистиг чарыштың чаа утка-шынары база болур. Оон түңнелдери көскү болгаш деңнеп-даа болур: кымның сууру, хоорайы эки, чараш, анаа ажылдаар, чурттаар кижиге таарымчалыы билдингир апаар.

Шеф дузазының ачызында Байкал-Амур магистралы чурттуң эң чараш оруу, ында чурттакчылыг суурлар бот-боттарынга дөмейлешпес онзагай талаларлыг, безин вокзалдары аңгы-аңгы болур деп бүзүрел-биле чугаалап болур. Тудугнуң келир үе-чадазында шеф дузазы улам улуг ужур-дузалыг апаар деп СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралдарының бирээзинге демдеглээн.

Чаагайжыды туттунган чурттаалга бажыңнарын, садыг болгаш хөй-ниити төптерин, эмнелгелерни, школаларны, уруглар садтарын болгаш өске-даа объектилерни хөй-биле тудар херек. Маңаа хамаарыштыр москвачыларның болгаш ленинградчыларның, Грузияның болгаш Украинаның, Молдавияның болгаш Азербайджанның, Свердловск областың төлээлекчилериниң патриотчу эгелээшкинин демдеглээри чугула, олар магистральдың хоорайларын болгаш суурларын тудар талазы-биле немелде хүлээлгелерни ап, амыдыралга боттандырып турарлар. Ол мурнакчыларга Туркменияның, Челябинск областың тудуг организациялары болгаш өске-даа шефтерниң салбырлары ажылын идепкейжидер боор деп идегел бар.

— БАМ-ның холушкак тудугжу бүдүрүлгелеринге ол база хамааржыр боор аа?

— Ындыг. Поездилерниң ажылчын шимчээшкинин ажыткан соонда магистраль тудуу харысалгалыг үеже кирер. Чурттуң бүгү булуңнарындан аныяктарның чаа-чаа отрядтарын хүлээп алырынга тудугжулар белен. БАМ-ның даалгазын чурттуң бүгү заводтары, каттыжыышкыннары шалып кылыр дээрзинге база идегел бар. Девискээрниң ажыл-агый объектилерин, Тайшет—Лена участогунга ийиги орукту тудары ам кол сорулга болур. Томмот болгаш Якутскиже демир-орукту үндүрери перспективада көрдүнген.

— Чурттуң эң аныяк демир-оруунуң тудукчуларының коллективи амгы үеде кандыг айтырыгларны шиитпирлээр ужурлугул?

— БАМ—кол—тудугнуң техника-биле чепсегленген, берге үеде ажылдап өөренген дуржулгалыг салбырларын анаа тургуспас херек. Айтырыгны чогумчалыг шиитпирлээри — чүгле кол чагыкчыдан—Орук, харылзаалар министерствозундан эвес, өске-даа министерстволардан болгаш, ведомстволардан база хамааржыр. Улуг хемчээлдиг айтырыгларны демниг шиитпирлээри чугула деп бодал бар.

БАМ зоназын шиңгээдип алырынче түвек чогу-биле кирер деп турар чамдык организациялар бисти дүвүредип тур. Чижээ, чамдык туттунган суурларда тур чурттаалга казанактары көстүп келгилээн, магазиннер, уруглар албаң черлеринде оруннар чедишпейн турар. Магистральдың хоорайлары болгаш суурлары дээрге, девискээрни индустриалдыг улам ыңай шиңгээдип алырының магадылалы болур, ол дээрге ол план ёзугаар өзер болгаш хөгжүүр ужурлуг. Бүгү чоннуң тудуунуң кол оруу ындыг.

В. БИРЮКОВ,
М. БОРОДЫНЯ,
СЭТА-ның корр.

Тында,
Амур область.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ТӨӨГҮЛҮГ ХАРЫСАЛГА

«Совет-америк харылзаалар: К. У. Черненконуң чүүлдери болгаш чугаалаары» деп номну «Прейгер» дээр америк ном парлаар чериниң парлап үндүргени-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң америк номчукчуларга тайылбыр чүүлү даштыкы чурттарның массалыг информация чепсектериниң кичээнгейиниң төвүнде турар.

Совет удуртукчунуң номун АКШ-ка парлап үндүргениниң депшилгелиг америк хөй-ниити улуг сонуургал-биле уткаан. «Америк номчукчуларга К. У. Черненконуң тайылбыр чүүлү бистерниң улуг кичээнгейивисти болгаш ханы сонуургалывысты болдурган» деп, «Хөделиишкиннерниң Ливермор бөлүү» деп дайынга удур массалыг организацияның төлээлекчизи **Д. Гольдман** медеглээн. ССРЭ-ниң тайбынга ынак даштыкы политиказының дугайында, ядролуг дайынның кыжаныышкынынга удур совет улустуң шиитпирлиг демиселиниң дугайында шын информацияны алыр арга ам бисте бар апарган деп, ол чугаалаан.

Совет удуртукчунуң көдүргени тайбын инициативаларының дугайында тодаргай болгаш дорт медээлерни америк номчукчулар ам алган. Совет Эвилели делегейни, тайбынны канчаар көрүп, чер кырынга мөңге тайбынны хандырар дээш чайгылыш чок туржуп турарын америк номчукчулар билип алыр аргалыг болган деп, Д. Гольдман демдеглээн.

Хөй айтырыгларга хамаарыштыр Американың Каттышкан Штаттары-биле дугуржулганы чедип алыр дээш Москва туржуп турар-дыр деп, Италияның **АНСА** агентствозу дамчыткан. Шериг күчүзүнүң талазы-биле ССРЭ-ден артык күштүг болурун чедип алыр дээн АКШ-тың оралдажыышкыннарын совет удуртукчу буруу шапкан болгаш ол оралдажыышкыннарны кеди чок болгаш айыылдыг деп санаан.

АКШ-биле чагай харылзаалар дээш Совет Эвилелиниң туржуп турарын К. У. Черненко демдеглевишаан, совет-америк харылзааларны экижидеринге эргежок чугула негелделерге хамаарыштыр ССРЭ-ниң принципиалдыг турушун өскерлиш чогун айыткан деп, **Франс пресс** агентство дамчыткан.

Чер кырынга тайбынны хандырар дээш ийи чурттарның төөгүлүг харысалгазын совет удуртукчу онзалап айыткан-дыр деп, Японияның **«Асахи»** солуну бижээн. Дең болгаш бир дөмей айыыл чок болуруның принцивин сагыырынга белен чоруун кажан ийи талалар илергейлеп, кайызынга-даа таарыжыр дугуржулгаларны, оон иштинде боо-чепсектерни кызыгаарлаар талазы-биле дугуржулганы чедип ап турган үеле ийи чурттарның аразынга харылзааларда байдал эки талаже угланып турганын совет удуртукчу онзалап демдеглээн.

Боо-чепсектерни соксаал чокка эндере бүдүрери, харын-даа ол эндере бүдүрүүшкүнү космосче шилчидери кедизинде барып АКШ-тың болуну айыыл чок чоруунга база кыжаныышкын болуп турар деп, Болгарияның **«Работническо дело»** солуну бижээн.

НИКАРАГУАДА БАЙДАЛ

МАНАГУА. (СЭТА). Агрессорнуң халдаашкынынга удур тендиш дивес шивээ кылдыр Манагуаны быжыглаар —мыңдыг сорулганы Никарагуаның Национал катап тургузуушкун чазаа найысылалдың чурттакчыларының мурнунга салган. Никарагуаны кургаг черден болгаш далайдан бүзээлээн америк аг-шериглериниң кыжанышкынынга таварышкан төрээн чурттуң чүрээн камгалаарының эргежок чугулазын хоорайның бүгү чурттакчылары ханызы-биле медереп билбишаан, чазактың салган сорулгазын доп-дораан боттандырып эгелээн.

Сандиножу улусчу армияның солдаттары ажылчыннар-биле болгаш студентилер-биле демнежип алгаш, оңгуларны казып, камгалалды кылып, зениттиг үгер-бооларны чогуур туруштарында тургузуп турар. Хоорайның кол черлеринде тургускан дайынчы машиналарны ногаан бүрүлер-биле чажырып, дуглаар талазы-биле Манагуа хоорайның бичии уруглары танкистерге дузалап турар. Ажыл шагы доозулган соолунде бүдүрүлге черлериниң ажылчыннары, хоорайның бүгү чурттакчылары бомбадан камгаланыр эрги черлерни септеп, чаа черлерни немей тудуп турар. Хамааты камгалалының штабтарын хоорайның бүгү районнарында тургускан, олар америк агрессорларының чепсектиг халдаашкынындан камгалаарынга, дайзынга, ойтур шавыышкынны бээринге белеткелди удуртуп турар.

Национал хосталганың Сандиножу фронтузунуң (НХСФ) болгаш профэвилелдериниң база массалыг өске-даа организацияларының кыйгырыын ёзугаар Никарагуаның муң-муң чурттакчылары улусчу милицияның отрядтарынга кирген. Ополченнер амгы үеде бүдүрүлге болгаш күрүнениң албан черлерин дүне-даа, хүндүс-даа камгалап, үргүлчүнүң армиязы-биле демнежип хөделиринге өөренип, дайынчы белеткелди эртип турар. Манагуаның 20 муң хире студентилери дайынчы белеткелдиң дүрген курстарында өөренип эгелээн. Америк шериглериниң чепсектиг халдаашкыннарының кыжанышкыны чурттуң кырынга диргелип келгенин Никарагуаның чазаа барымдаалап көргеш, дүжүт ажаалдазынче баар дээн студентилерни чорударын соңгаарлаткан.

Сандиножу улусчу революцияны күш-биле дужурерниче угланган агрессияны күштелдиреринге, чепсектиг халдаашкынны кылырынга чаа-чаа чылдагааннарны Рейганның администрациязы белеткеп турар деп, Национал хосталганың Сандиножу фронтузунуң кежигүнү, республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Карлос Нуньес медеглээн. «Гондурасче халдаашкынны Никарагуа белеткеп турар» деп нүгүлдээшкинни сөөлгү хүннерде Вашингтон чарлап турар апарган.

Вашингтоннуң ол чаа нүгүлдээшкинин Никарагуаның даштыкы херектер министри М. Дэското шыңгыы бүрүу шапкан. Бичии чурт—Никарагуа агрессор болу бээр деп бодаар болза, ол черле келергей мелегей чорук-тур. Манагуада чазак АКШ-тың айыыл чок чоруунга кыжанып турар деп, америк администрациязы кандыг-даа үндезин чокка чулчуруп турар.

Никарагуага удур нүгүлдээшкинниг кампанияны АКШ-тың чазаа өскүтпүшаан, Төп Американың ол бичии чуртунга удур дайын белеткелин сөөлгү хүннерде улам-на күштелдирген. Гондурастың девискээринче америк хөй шериглерни немей чоруткан. Даштыкы информация агентстволарының медээлерин ёзугаар алырга, АКШ амгы үеде Никарагуаже халдаарынга четчир шериглерни, боо-чепсекти ол чурттуң чоогунда мөөңнээн.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

КЫЗЫЛ-ТАСТЫ БОЛГАШ КУКУРУЗАНЫ БҮДҮРЕРИ ИЙИ КАТАП КӨВҮДЭЭН

БУДАПЕШТ. Кызыл-тасты болгаш кукурузаны бүдүрерин ийи катап көвүдедиринге Венгрия чүгле он чылды ажыглаан. Дүжүттүң ындыг шапкын бедиишкини — көдээ ажыл-агыйны калбаа-биле механизастааның түңнели-дир.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттар-биле кады ажылдажылганы калбартканының түңнелинде ол сорулганы чедиишкинниг шиитпирлээн. Венгрияның үлетпүрү көдээ ажыл-агый кооперативтериниң болгаш күрүне ажыл-агыйларының техника херекселиниң 45 хуузун хандырып турар. Чурттуң көдээ ажыл-агыйынга эргежок чугула машиналарының арткан кезиин акы-дуңма социалистиг чурттар берип турар.

Венгрия Улус Республиканың ол алыр талазы-биле кол садыглажып турар чурту — Совет Эвилели. «ССРЭ-ге бүдүрген» деп маркалыг машиналар-биле республиканың көдээ ажыл-агый кооперативтерин болгаш күрүне ажыл-агыйларын хандырган. «МТЗ» деп 2800 тракторлар болгаш совет бүдүрүлгениң 1300 хире өске-даа машиналары Венгрияның шөлдеринде чедиишкинниг ажылдап турар. Совет бүдүрүлгениң СК-5 деп комбайннарын Венгрияның чер ажылдыглары бедик-биле үнелеп турар. Амгы үеде республиканың көдээ ажыл-агыйында бедик бүдүрүкчүлүг чүс ажыг комбайннар бар.

БЕШ МИЛЛИОН ЭЖЕШ ИДИКТЕРНИ ССРЭ-ГЕ ЧОРУДУП БЕРГЕН

ПРАГА. Чехословакияның Готвальд хоорайында «алдаржаан «Свит» комбинат бедик шынарлыг беш миллион идиктерни ССРЭ-ге чорудуп берген. Ол комбинат Совет Эвилелиниң садыг организациялары-биле сырый харылзааны 1945 чылдан бээр улам-на калбартып турар. «Свит» маркалыг идиктерни делегейниң 90 чурттары садып ап турар. Оларның аразында кол черни ССРЭ ээлеп турар. Совет садып алыкчыларга хүн бүрүде 100 муң ажыг эжеш идиктерни бүдүрүп келген.

«Свит» комбинаттың специалистери Совет Эвилелинге кээп, садыг организацияларының болгаш садып алыкчыларның херекселдерин, чагыгларын өөренип көрүп турар. ССРЭ-ниң чагыгларының ортаа кезиин чыл бүрүде чаартып турар.

АВТОМОБИЛЬ ТРАНСПОРТУНУҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

УЛАН-БАТОР. Чүък сөөртүр болгаш пассажирлер аргыштырар автомашиналарга чурттуң херекселдерин бүрүн хандырар, транспорт хандырылгазының культуразын бедидер сорулганы Моолдуң автомобиль транспортунуң ажылдакчылары боттарының мурнунга салган. Адырның ажылдакчылары Моол Арат Республиканың автомобиль транспортунуң 60 чылын келир чылын демдеглээр.

Моолдуң баштайгы транспорт организациязы —«Транспорт конторазы» эгезинде чүгле чеди автомашиналыг турган. Революция тиилээн соолунде дөрт чыл эрткенде ол контораны Советтер чуртунуң дузазы-биле тургускан. Баштайгы чылда контораның машиналары чүгле 4 муң тонна чүъкту сөөрткен. 50 чылдарда Моолдуң барык бүгү аймактарынга автомашиналар бар апарган. Республиканың көдээ ажыл-агыйынга Совет Эвилели ынчаарда үш муң ажыг чүък машиналарын чорудуп берген.

(СЭТА).

МУРНУУ-АФРИКА РЕСПУБЛИКА. Иоганнесбургтан 50 километр черде турар эң улуг африкан гето — Себокенгтиң девискээринче шериг кезектерин болгаш полицияның күштелдир чепсеглээн бөлүктерин киирер айтыышкынны сөөк-язы ылгаар эрге-чагыргалар берген. Чурттуң эң чугула үлетпүр төвүнүң чоок-кавызынга сөөк-язы ылгаар чорукка удур массалыг хөделиишкиннерниң калбаарын болдурбазынга идегээш, олар ынчаар кылып турар.

ЧУРУКТА: сөөк-язы ылгакчыларының шеригниң болгаш полицияның кезектериниң Себокенгтиң девискээринде келгени.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

ТАЙБЫҢ ЧАА ИНИЦИАТИВА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Социалистиг болгаш каяа-даа каттышпаан хөй бөлүк чурттар массалыг узуткаашкын чепсээниң бүгү хевирлерин хоруурунче угланган тайбың чугула чаа инициативаны Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының 39-ку сессиязынга киирген. Массалыг узуткаашкын чепсээниң чаа хевирлерин чогаадырын, бүдүрерин ындыг чепсектиң чаа системаларын тургузарын хоруур дугайында резолюцияның төлевилелин ол чурттарның делегациялары киирген.

Бүгү-ниити дугуржулганы чедип алырынче баштайгы базым кылдыр массалыг узуткаашкын чепсээниң чаа хевирлерин бүдүрериндеи, ындыг чепсектиң чаа системаларын тургузарындан ойталаарынче КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң доктаамал кежигүннери күрүнелерни болгаш шериг талазы-биле күштүг күрүнелерни резолюция төлевилелиниң авторлары кыйгырган. Чепсегленишкинни дыгырер талазы-биле конференцияның шугуму-биле чогуур чугаалажыышкыннарны чорударын резолюция төлевилелинде саналдаан. «Массалыг узуткаашкын чепсээниң чаа хевирлерин болгаш ындыг чепсектиң чаа системаларын чогаадырын болгаш бүдүрерин хоруур дугайында» айтырыгны КНО-нуң Кол Ассамблеязының дараазында сессиязының хүн чурумунга киирериниң эргежок чугулазын база айыткан.

БЕДИК ҮНЕЛЭЭШКИН

ДЕЛИ. (СЭТА). Индий улустуң алдарлыг уруу Индира Гандиниң тайбың дээш чаагай демиселге шылгараңгай ролюн бедик-биле үнелеп көрбүшаан, 1984 чылдың Делегейниң Джавахарлал Неру аттыг шаңналын анаа тывыскан. Индияның культура харылзаалар талазы-биле чөвүлели ол бедик шаңналды доктаадып тургускан болгаш улустар аразынга билчир чорукту база найыралды хандырарынга шылгараңгай салыышкыны дээш янзы-бүрү чурттарның күрүне болгаш политиктиг ажылдакчыларынга ону чыл бүрүде тывсып турар.

Хосталга, тайбың болгаш кижи төрелгетенниң чечектелиишкини дээш Индира Ганди могаг-шылаг чокка демисежип чораан деп, шаңналдар тывсырының тускай жюри даргазы, Индияның оралакчы президентизи Р. Венкатараман медеглээн. Улустарның национал-хосталгалыг демиселинге, апартеидке удур, тайбың дээш шимчээшкинге И. Ганди шылгараңгай рольду ойнаан.

Экономика, эртем болгаш культура талазы-биле Индияның бурунгаар депшилгезиниң херээнге Индира Ганди база шылгараңгай салыышкынны киирген деп, Р. Венкатараман демдеглээн.

Америк солундан алган чурукта: АКШ-тан келген чөвүлекчилерниң сальвадор шериглерни өөредип турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Тудугжунуң алдары—ажылында

КАМНАЛГАЛЫГ БОЛУР БОЛЗА...

Чээрби ажыг чыл тудугга ажылдап турар, бешки разрядтың бызаңчызы, № 48 тудуг эргелелинде бригадир П. К. ВОЙТЮККА сөс.

«Правда» солунга парлаттынган тудугжунуң ат-алдарының дугайында тудугжу бригадирлерниң чүүлүнде коңчуг чугула айтырыгларны көдүрген. Тудуг ажылын организастаар талазы-биле бисте ажыглаттынмайн турар курлавырлар эвээш эвес. Ол дугайын бригада хуралынга база чугаалашкан бис. Тудугнуң төлевилелинден эгелээш, ажыглалга киргижеге чедир ажылда киржип турар бүгү организацияларның ажылын таарыштыр тургузар, оларны удуртуп-баштаар ажылды экижидери негеттинип турар.

Объектиге быжыглаттынган бригадаларны өскээр чорудуптар чоруктар хөй удаа таваржып турар. Оон түңнелинде ол объект хожудаар, хүлээлгелер күүсеттинмес. Хлеб заводу, уруглар эмнелгези, ам ажылдап турарывыс 80 аал чурттаар чурттаалга бажыңы— бо тудугларның бүдүүр-дозулаар ажылдарының соондарый бызаңнаар ажылдарны кылып четтикпейн турар бис. Ажыглалга киирер үезинден озалдаан тудугларны дүрген доозар дээш далаш кылырга, тудугнуң шынары баксырап, эде кылыышкыннарны болдуруп турар. Бо бүгү четпестерниң чылдагааны —тудуг ажылын шын эвес организастап турарында.

Бистиң бригаданың ортумак разряды — 3,8. Бодунуң мергежилинге хандыкшаан, кызымак тудугжулар хөй. Ч. Иргит, Б. Монгуш, В. Пяткин болгаш өскелер-даа эки дээн тудугжуларның санында кирип турарлар. Шевер холдуг, ажылынга мергежээн тудугжуларның күжүн бис долу ажыглап шыдавайн турар бис. Материалдар кээр хүнүнде келбес, хандырылганың графиги доктаамал үзүктелиишкинниг. Ындыг болганда, чамдык хүннерде бызаңчылар өске үүрмек ажылдарга чардыгып, чок болза анаа олуруп турары чажыт эвес. Электриктерниң-даа, сантехниктерниң-даа шеверлекчилерниң-даа кылыр ажылдарын баш удур белеткевейн турар. Олар кайы-бирээзинге шаптыктажып, кайы-бирээзиниң доозарын манажып турар боор-дур.

База бир кичээнгей салыр ужурлуг айтырыг —материалдарның шынары. Эжик, соңга, шала манзазы шыкка кылдыннар, оон кургааш, эжик суг хаашпастап туруп бээр. Оон соонда бис катап хаарыылдалап, чондуруп, эде кылып турар бис. Ону катап дозулап турар. Ынчангаш тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнези аартап, ажыл саадалгалыг болуп турарының ужуру-даа ында. Эде кылыышкыннардан уштунар дизе, чүгле бистиң шынарлыг кылганывыстан эвес, материалдарның шынарындан база хамааржыр. Ону үстүнде чижектерден көрүп болур.

Грамм дозудан эгелээш, чаңгыс кадагга чедир, камнап албас болзувусса, тудуг материалдары төнчү чок эвес. Оларны бүдүрери, бетин кыдыы, республикаже сөөртүп эккеп алыры берге. Көрүп-даа көрүңер даан. Чаа туттунуп турар тудуглар чанында кайы-хире хөй чуурулган тууйбу артынчылары, шил бузундулары чыдар-дыр. Ол база хумагалал чок чоруктуң уржуу болур. Бажыңның ханазын салып турда, аар бетоннарны, тууйбуну кайнаар шыгжаар боор, даштыгаа чыдар апаар. Тывылбас чымчак материалдарның кадагалалын экижидер болза эки деп бодаар мен. Бо күзүн безин элээн хөй дилиг материалдарын чидирдивис. Бир талазында тудугжулар, бистер, ажыл соонда хамык херекселдеривисти анаа каапкаш баар-дыр бис. Өске талазында таңныылдар багай ажылдап турар. Дозу, шил, манза дээн ышкаш тудуг-материалдарының чидирии улуг. Оон үчёдун шыңгыы тургузары чугула болуп турар.

Ажылдап турар тудуувус Чаа чыл бетинде ажыглалга кирер. Декабрь ортан үезинде ону ажылчын комиссияга хүлээдир ужурлуг бис. Тудугжунуң хүлээлгезин медереп билип, ажылды шалыпкын болгаш эки шынарлыг чорудар дээш бригада күжениишкинниг ажылдап турар. Он айларның тудуг-монтаж ажылдарының планын 109,2 хуу күүсеттивис. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 169,6 хуу болган. Хөй хемчээлдиг ажылдарны кижи санын көвүдетпейн кылып четтигип турар бис. Ам бистиң сорулгавыс — ажыглалга кирер объектини эки шынарлыг дужаары.

У. КАШТАННЫҢ ЧУГААЗЫ

ОТТАВА. (СЭТА). «Бомба орнунга—ажыл херек!», «Канада бодунуң тускайлан политиказын чорудар болгаш АКШ-тың албадаашкынынга чагыртпас ужурлуг!» деп бижээн плакаттарны туткан Канаданың коммунистери Торонтодан Монреальдан болгаш чурттуң өске-даа хоорайларындан чедип келгеш, найысылалдың парламент шөлүнге чыылганнар. Чазактың социал-экономиктиг политиказынга шыңгыы удурланыышкынын олар илергейлээннер.

Канаданың Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары У. Каштан анаа болган митингиге чүве чугаалаан болгаш эрге-чагыргаларның политиказы канад улустуң болгаш ниитизи-биле чурттуң үндезин эрге-ажыктарынга чөрүшкек болуп турар деп медеглээн. Чаа ажылчын олуттарны чазак моон мурнунда чонга аазаан турган. А чонга ажылдаар чаа черлерни бээриниң орнунга чуртка ажыл чок чорукту көвүдедиринче, экономиканы кудуладырынче угланган политиканы болгаш хемчеглерни эрге-чагыргалар чорудуп турар. Чазактың чонга удур социал-экономиктиг политиказының болгаш хемчеглериниң түңнелинде чуртта ажыл чоктарның саны улам-на көвүдээн.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ВЕНА. (СЭТА). Төп Европада чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсекти боттарының аразынга кызырарының дугайында Венада чугаалажыышкыннарның пленарлыг хуралынга ССРЭ-ниң делегациязының удуртукчузу В. В. Михайлов чүве чугаалаан.

Чугаалажыышкыннарның ээлчеглиг кезээ делегей байдалының дүшкүүрлүг чоруунуң хевээр турар чоруу социалистиг күрүнелерниң болгаш өске-даа чурттарның чүвениң шынын бодап билир политиктериниң сагыш салыышкынын болдуруп турар үеде эртип турарын ол демдеглээн. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң чоокта чаа чугаалааны-биле алырга, ындыг дүвүрээшкинни оожумнадыр болгаш ындыг дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар дизе, тайбынга ынакшылдың дугайын чугле сөс-биле илередири четпес боор турар.

Европага чепсегленишкинни эндере бүдүрерин соксадыр болгаш боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле боттуг хемчеглерни алырынга Венада чугаалажыышкыннар бодунуң салыышкынын киирер ужурлуг.

Совет төлээлекчи ол чугаалажыышкыннарның байдалын чогум-на ындыг бодал-биле тайылбырлап көргүскен. Социалистиг чурттар Европада шериг күжүнүң талазы-биле барык дең чорукту барымдаалааш, база Венаның мандадын шыңгыы удуртулга болдурбушаан, боттарының кол күжениишкинин шериг-политиктиг утказының болгаш материалдаа талазы-биле улуг хемчеглерже мөөңнеп турарын ол сагындырган. Ол хемчеглерни амыдыралга боттандырар болза, кайы-даа таланың айыыл чок чоруунга каража чокка Европага шериглерни болгаш боо-чепсекти мөөңнээрин эвээжедиринге, байдалды деңдески болдурарынга херек кырында чоокшуладыр ийик.

Бо кол сорулганы НАТО чурттары аңаа шуут удур туруш-биле көрүп турарлар. Олар бүгү-ле аргалар-биле ону будулдуруп, ону шиитпирлээринден херек кырында ойталап турар.

НАТО чурттарының төлээлекчилериниң Венада дугуржулгаларының дугайында көргеттиникчи бүзүредиишкиннери бир эвес олар боттуг ажыл-херектер-биле бадыткаттынар болза, ам чүгле ынчан ужур-дузалыг боор болур. Бистиң чугаалажып турар талаларывыска ону ынчаар кылыптар политиктиг тура-сорук илереттинер бе дээрзин келир үе көргүзе бээр. Бир эвес ындыг тура-сорук туруп келзе, социалистиг чурттар херекти соңгаарлатпас-даа. Олар практиктиг ажылды даарта-даа эгелээринге белен.

Театрның 49-ку сезону

КӨЖЕГЕНИ АЖЫДЫП ТУРА

Театрның дөртен сески сезону доозулган, чаа сезон ажыттынар хүн келген. Мындыг өйде база катап хая көрүнмүшаан, көрүкчүлер бистерни кандыг чаа ажыдышкыннар манап турарын билип алыры черле солун.

Республиканың хөгжүм-шии театрының директору Хертек Өлбезекович Ширин-оол-биле ужурашкаш, бистиң сонуургап турарывыс айтырыгларга ооң харыылап бээрин дилээн бис. Ук беседаны номчукчуларның кичээнгейинге бараалгадып көрээл.

— Хертек Өлбезекович, эрткен сезоннуң кол болуушкуннарын болгаш чаа сезоннуң онзагай талаларын канчаар демдеглеп болур силер?

— Эрте берген 48-ки сезон берге болгаш узун төөгүлүг болуушкуннар-биле байлак болду. Театрның бүгү коллективи Совет Тываның 40 чыл оюн чогаадыкчы чедиишкиннерлиг уткуп алыр дээш кызымак ажылдаан. Сезоннуң доозулган чери —чурттуң чүрээ Москва. Тыва АССР-ниң аңаа болуп эрткен литература болгаш уран чүүл хүннеринге киириштивис.

Сөөлгү үеде театрывыс Тывадан дашкаар гастрольдап, улуг сценаларже үнүп турары өөрүнчүг-дүр. Эрткен 1983 чылдың чайынында акы-дуңма Киргизияга чедип, ойнаан бис. А бо удаада Москваның Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг М. Н. Ермолова аттыг театрының сценазынга ойнап, тыва уран чүүлдү төлээлээр аас-кежиктиг болдувус.

— Москвага кандыг шиилерни көрүкчүлерге бараалгаттынар?

— В. Көк-оолдуң «Хайыран бот» болгаш О. Перекалинниң «Хайнышкынныг шугум» деп шиилерин көргүстүвүс. Бо шиилер бистиң театрның төп сценага ойнаан баштайгы шиилери болуп, оон-биле улуг шылгалданы тутканывыс ол. А театржыткан концертивиске аңгы-аңгы чылдарда бистиң сценавыска тургускан Н. Гогольдуң «Ревизор», Э. Лабиштиң «Терезин шляпа», У. Гаджибековтуң «Аршин-мал-алан» дээн өске-даа шиилерден үзүндүлерни киирген ужурундан театрның хөгжүлдезиниң базымнары билдинип турар. Бистиң көргүзүглеривисти найысылалдың көрүкчүлери, театр уран чүүлүнүң шинчилекчилери эки хүлээп алганы ам ажыттынар 49-ку театр сезонунда улам кызымаккай, чогаадыкчы дилээшкиниг ажылдаарынче кыйгырып турар-дыр.

Хөгжүм-шии театры 1986 чылда бежен харлаар. Ынчангаш амгы сезон юбилей бүдүүзү болбушаан, чогаадыкчы коллективке харысалганы онаап турар. Улуг Тиилелгениң 40 чыл оюн бүгү Совет чон демдеглээр деп турар, ол алдарлыг байырлал — бистиң кичээнгейивистиң база төвүнде.

— Ам театрның репертуарының дугайында чугаалап берип көрүңерем.

— Бистиң театр эрткен сезонда Киргизияның улустуң чогаалчызы, Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады Чингиз Айтматовтуң романынга үндезилээн «Хүннүң дурту чүс чыл ажыг», А. Гельманның «Хөй-биле чөрзадаа» деп шиилерин көргүзүп, В. Распутинниң «Сөөлгү хүнү келгенде» деп шиизин көргүзеринге белеткеп алган. Ол шиилерни бо сезонда уламчылап көргүзер бис. 49-ку сезонну ажыдары-биле театрның тыва бөлүү Тываның улустуң чогаалчызы С. Пюрбюнуң «Кызыл үер», а орус бөлүк осетин драматург Б. Хугаевтиң «Сеткил-сагыш квартеди», В. Беловтуң «Кылаң суг кырында» деп шиилерин белеткеп алган.

— Тиилелгениң 40 чыл оюн силерниң коллективтиң кичээнгейиниң төвүнде дээн болгай силер. Ол талазы-биле чүнү немеп болур силер?

— Үстүнде айытканым Ч. Айтматовтуң «Авазының шөлү» деп шиизин тыва бөлүк көргүзер, а орус бөлүк В. Катаевтиң «Полктуң оглу» белеткеп турар.

— Аныяк-өскенге болгаш бичии уругларга база белекти белеткеп алган-на боор силер аа?

— Ынчанмайн канчаар ийик. Театрның репертуарында аныяк-өскенге, уругларга таарыштыр бижээн шиилер бо сезонда база көскү черни ээлээр. Тыва бөлүк аныяктарның иштики сагыш-сеткилин эң нарын байдалдарга хамаарыштырып бижээн В. Тендряковтуң «Яла» деп шиизин тургузар. Ол ышкаш орус бөлүк А. Хмеликтиң «Гуманоид дээрде ужуп чор» деп фантастиктиг шиизин тургузар.

— Репертуарыңарда оон-даа өске чаа шиилер бар боор аа, Хертек Өлбезекович?

— Бистиң театрның хөгжүмнүг деп ады база бар. Ону шиизидар дээш, келир чылдың майда 80 харлаар М. А. Шолоховтуң «Дон рассказтарының» сюжеди-биле «Кадайлар үймээни» деп хөгжүмнүг шиини белеткээр бис. Москваның Гнесиных аттыг музыка училищезин доозуп кээр бөлүк аныяктар Е. Мухин биле Г. Пастушенконуң бижээни «Аржаан» деп хөгжүмнүг комедияның белеткеп турар. Ол бөлүк доозуп кээрге, хөгжүмнүг шиилерни моон соңгаар база тургузар бис.

Француз классик Ш. Б. Мольерниң «Скапенниң оптуг үүлгедиглери» деп шиизин орус, тыва бөлүктер катай белеткеп турарын база демдеглээйн.

— Солун болгаш тодаргай харыылар дээш четтирдивис. Чаа сезонну эки эгелеп, чаа чогаадыкчы ажыдышкыннарны, чедиишкиннерни театрның коллективинге күзеп каарын чөпшээреп көрүңер.

— Эки күзээшкиннер дээш четтирдим. Бистиң театрның коллективи мурнувуста салдынган сорулгаларны шиитпирлеп шыдаар дээрзинге бүзүрелдиг бис. Тургузуп турар шиилеривистиң шынарын, идейлиг утказын бедидип, ам-даа кызып ажылдаар бис.

Интервьюну Н. КУУЛАР алган.

Тыва АССР-ниң литература болгаш уран чүүл хүннери найысылал Москвага чоокта эрткенин билир бис. Тываның хөгжүм-шии театрының чогаадыкчы коллективи Москвага бир-ле дугаар барып ойнааш, чогаадыкчы шыңгыы шылгалданы тутканнар. Москвачылар-биле чылыг ужуражышкыннар каш удаа эрткилээн. Оларның эң баштайгызы ат-алдарлыг бүдүрүлге Москва-Сортировочная депонуң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары-биле ужуражышкын болган.

Улуг эгелээшкинниң укталып тывылган алдарлыг бүдүрүлгеге бистиң артистеривис барып, боттарының талантызын бараалгатканнар. Механика цегинге болган концерт уттундурбас. Ону көрген ажылчыннар аңаа эки үнелелди бергеннер. Тыва АССР-ниң улустуң артизи Николай Өлзей-оол «Кайгамчыктыг интернационалды» бадырыпкан. Артистер Роза Серен-оол, Анзат Куулар, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Тамара Ондар аянныг, чараш ырлааннар. В. Көк-оолдуң «Хайыран бот» деп билдингир шиизинден үзүндүнү москвачылар база сонуургааннар. Ылаңгыя Тыва АССР-ниң улустуң артизи Александр Тавакайның Хам-оолдуң ролюнга ойнааны онзагай болган.

ЧУРУКТАРДА: Тываның хөгжүм-шии театрының артистери Москва-Сортировочная депога болган ужуражышкын үезинде: «Хайыран бот» деп шииден көргүзүгде РСФСР-ниң алдарлыг артистери Б. Бады-Сагаан (Сарыг-Ашак) биле Екатерина Кенденбиль (Караның авазы) ойнап турары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

СОДАК-ШУДАК КАЙДАЛ?

Хүреш болгаш аът чарыжы — тыва улустуң шаандан тура ынак спортчу оюннары чораан. Ылангыя тыва хүреш дыка нептереңгей болгай. Байырлалдар үезинде көдээ суурларга, районнар төптеринге, Кызыл хоорайга-даа хүреш маргылдааларынга хөй чон чыглыр, аңаа көрүкчүлер кончуг сонуургалдыг.

Борбак-борбак шыңганнарлыг, кашпагай, шырак мөгелер ээрр ышкаш чоргаар, чараш девип-девип, ачыр-дачыр тутчуп, хүрежи бергенде көөрге, чараш-ла! Маңаа көрүкчүлерниң хей-аъды, көдүрлүп, мөгелеринге чоргаарала хайныгып келир. Национал хевирлерге РСФСР-ниң спорт мастерлери хоочун мөге Сүүр-оол Ондарны, Дапыл Ооржакты, дуржулгалыг мөгелер Александр Монгушту, Сыын-оол Күжүгетти, аныяктар Сүктер Шиметти, Александр Мижит-Доржуну, Совет Тываның 40 чыл оюнуң байырлалында шүүлген Алексей Хомушкуну болгаш оон-даа өскелерин-даа көөрге кандыг ийик?

Чараш хүреш болгаш девиг-биле чергелештир мөге кижи бодунуң содак-шудаанче болгаш даштыкы хевиринче сагыш салыры кончуг чугула деп бодаар мен. Чүге дизе, чараш, быжыг содак-шудактыг арыг-силиг, көрүштүг мөгениң боду тура-соруктүг-даа болур, ол бодунуң даштыкы хевири-биле удурланыкчызының болгаш көрүкчүлерниң хүндүткелин чаалап ап, сонуургалды болдуруптар. Кажан содак-шудаа чаңгыс аай эвес, арыг-силиг эвес, көрүш чок мөгелер шөлче девип үнүп кээрге, олче көрүкчүлер безин сагыш салбас болуру кымга-даа чажыт эвес.

Бажының дүктери эктинге чедип турар, ийи аңгы содак-шудак база аштаттынмаан улуг идиктер келип алгаш, хүрежир дээш девип бар чоруур мөгелерни көөрге каттырынчыг-даа, эпчок-даа болур-дур. Ындыг мөгелерни совхозтарга азы районнар төптеринге болгулаан хүрештерге, харын-даа Кызылга көрүп болур.

Республика чергелиг тыва хүреш маргылдааларынга чамдык районнарның мөгелери белеткел чок, буу-хаа далаш-биле келир, ооң түңнелинде өске мөгелерден идиктер, содак-шудак дилээр азы орнунга өске мөге үндүрүптер чылдагааны ында.

Бо талазы-биле кожавыс Моол Арат Республиканың мөгелеринден үлегер алыр болза эки деп бодаар мен. Чараштыр сырып тургаш даарап каан, боттарынга өйлешкен содактарлыг, кадыг идиктерлиг, баштарының дүктерин чараштыр таартып алган чамдык моол мөгелерни девип турда көөрге чараш, чоргаардаа.

Спорттуң национал хевирлеринге Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң спартакиадазының программазында тыва хүреш база кирип турар болгай. Аңаа киржип турар бистиң спортчуларывыска спорт хевиниң дугайында сагыш салыр үе келген.

Республиканың спорт комитеди, Тыва АССР-ниң хүреш федерациязы бо талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чорудуп-даа турар болза, ону эчизинге чедирбейн турар. Республиканың спорт комитединде даараткан содактарның материалы багай, даараан шынар чок, быжыг эвес. Кызылдың даараныгла фабриказынга торгу материалдан сырып тургаш, быжыг, чараш кылдыр даараан содак-шудактарны спорт бараанарының садыынга чүге садып болбас деп? Республикада «Тувашвейбыт» каттыжышкынының бүдүрүлгелери район бүрүзүнде бар-дыр. Ол черлергедаа чагыгны киирип болгу дег. Кадыг идиктерни-даа даараш садар болза, чүгле мөгелер эвес, харын көдээниң ажылчылары, малчыннар-даа хереглээрлер. Бо чорук өзүп орар мөгелерге, школачыларга оларның мергежилиниң дүрген бедииринге идиги бээр, чүге дизе эвээш эвес школаларда күш-культура кичээлдериниң программазында тыва хүрешти киирген, секцияларны организастаан. Ынчангаш республикага тыва хүрешти улам нептередир, ону массалыг болдурар дизе, спорт хевин шынарлыг чараш кылдыр чедиштир даарап салары хүрештиң сайзыралынга идиг болур деп бодаар мен.

В. МОНГУШ,
спорттуң национал хевирлеринге РСФСР-ниң спорт мастери.

Редакциядан: Мөгелер кедер содак-шудак болгаш мөге кижиниң даштыкы хевириниң дугайында материалдар солуннуң арнынга моон мурнунда база үнүп турган. Ылангыя районнарга, ажыл-агыйларга, хүрешке келдер хеп-сын аймаа маргылдаалар үезинде тывылбайн баары ховар эвес. Ынчангаш республикада «Тувашвейбыт», «Туваобувьбыт» бүдүрүлге каттыжышкыннары, Кызылда даараныгла фабриказы, амыдырал хандырылгазының районнарда бүдүрүлге эргелелдери содак-шудакты, кадыг идиктерни даарап, оларны спортчуларга, спорт ниитилелдеринге, күш-культура коллективтеринге, ажыл-агыйларга садары күзенчиг. Бистиң мөгелеривис чүгле районнарга, республика найысылалынга хүрежиринден аңгыда, Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүк зоналарының база республикадан дашкаар өске-даа улуг маргылдааларга моон-даа соңгаар киржир апаар болгай. Тыва хүрешти сайзырадыры-биле чергелештир ооң культуразын бедидип, спортчу кижиниң даштыкы байдалынче, хеп-сынынче сагыш салыры — өйү келген чугула айтырыгларның бирээзи. Ылаңгыя мөгелерге идик-хеп талазы-биле айтырыгны шуут үзе шиитпирлеп болур. Чүгле спорт ниитилелдери, күш-культура коллективтери үстүнде айыткан каттыжышкыннар, бүдүрүлге черлери-биле кады тодаргай ажылдаар ужурлуг.

НАЙЫРАЛДЫҢ ДЕЛГЕЛГЕЗИ

КЫЗЫЛ. Украинаның область төвү Ровно хоорайның школачыларының чуруктар делгелгези Совет Тываның найысылалының аныяк чурттакчыларын дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның хоорайы-биле таныштырып турар. Ол делгелге Кызылда чурукчулар бажыңында ажыттынган. Боттарының чаңгыс чер чурттугларының ажыл-ижиниң болгаш төрээн чериниң бойдузунуң дугайында тодаргай көргүскен чүс хире чуруктарны аалчылар делгелгеге эккелген.

Чаңчыл болган найырал ийи хоорайларның чурттакчыларын сырый харылзаштырып турар. Украинаның ол хоорайын немец-фашистиг эжелекчилерден 1944 чылда хостаарынга тыва эки турачылар киришкен үеде, Ада-чурттуң Улуг дайынының одунга ол найырал төрүттүнген.

Улус депутаттарының Кызыл, Ровно хоорайлар советтериниң культура килдистериниң эргелекчилери М. И. Буянова биле В. С. Черепуха олар делгелгениң кызыл кожаазын байырлыг байдалга үзе кескеш, көрүкчүлерни залче чалапканнар.

Бичии ровножуларның янзы-бүрү өңнер-биле чураан чуруктарын, графика ажылдарын, аппликацияларын кызылчылар сонуургал-биле көргеннер. Украин хоорайның уруглары боттарының чурааны 100 хире ажылдарында аас-кежиктиг амыдыралды, тайбыңны, найыралды онзалап көргүскен. Аныяк чурукчуларның назы хары 11—15 үезинде.

11 харлыг школачылар Оксана Турченюктуң, Наташа Кирильчуктуң база Валерий Панковтуң, Игорь Урбановичиниң, Роман Кушнирниң «Борбак далган», «Чаагай эртен», «Космоста» деп чураан ажылдарын болгаш аппликацияларын делгелгеге келгеннер үнелээннер.

— Бистиң Ровно хоорайда уругларның чурулга школазы чээрби беш чыл бурунгаар тургустунган. Бо үениң дургузунда ону 1318 оолдар, уруглар доозуп үнген. Оларның аразындан 250 кижи чурулга уран чүүлүнүң ортумак болгаш дээди өөредилге черлерин дооскаш, чедиишкинниг ажылдап турарлар. Ук школа 310 делгелгелерни организастаан, ооң 311 дугаарын Кызылда ажыдып турарывыс бо—деп, ооң директору Анатолий Иванович Мартыненко чугаалаар.

Ровнонуң уруглары боттарының кылган делгелгезин Тываның уругларынга мөңге найыралдың, акы-дуңмалышкы белээ кылдыр чорутканнар.

Ук делгелге удавас районнарже аъттаныптар.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: делгелгениң ажыдышкыны; Н. Кирильчуктуң «Чаагай эртен» деп графиказы.

Авторнуң фотолары.

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ.

КИНО

НОЯБРЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Берег» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Непобедимый»** 11.00, 12.30, 15.00, 16.50, 18.20, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«След Сокола»** 9.30, 12.50, **«Дикие лебеди»** 11.20, **«Берег»** 14.40, 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Потерялся слон»** 10.00, **«Баллада о доблестном рыцаре Айвенго»** 11.30, 17.00, **«Один и без оружия»** 13.20, 15.10, 19.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Киносборник № 131»** 13.00, **«Танцор «Диско»** 14.10, 16.50 шактарда.

НОЯБРЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: **«Берег»** 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Айболит—66»** 10.00, **«Без вести пропавший»** 12.50, **«Берег»** 14.40, 17.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«След Сокола»** 16.20, 18.10, 20.50, **«Таинственный старик»** 11.00, 14.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Преферанс по пятницам»** 15.00, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Один и без оружия»** 18.00, 20.00 шактарда.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

КЫЗЫЛДЫҢ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУДУНУҢ

белеткел салбырынга 1984—1985 өөредилге чылында дыңнакчылар хүлээп алырын чарлап турар.

Белеткел салбыры Кызылдың педагогика институдунуң даараазында факультеттеринге кирер дыңнакчыларны белеткээр:

ФИЛОЛОГИЯ — национал школага орус дыл, литература; орус дыл болгаш литература, тыва дыл болгаш литература:

ФИЗИКА - МАТЕМАТИКА — математика болгаш физика:

ЭГЕ ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ — эге өөредилгениң педагогиказы болгаш методиказы.

Белеткел салбырынга совхозтарның, үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг, транспорт, харылзаа, хереглекчилер кооперацияларының организацияларының бир чылдан эвээш эвес стажтыг ажылчыннарын хүлээп алыр. Ажыл стажының хуусаазы сөөлгү бир чылда үзүктелиишкин чок болур ужурлуг.

Белеткел салбырынга кирериниң күзээннер дараазында документилерни дужаар: билииниң дугайында документ, № 286 майыктың эмчи шынзылгазы, күш-ажыл дептериниң хоолгазы, ажылдап турар черинден чоруткан бижик болгаш характеристика, 3Х4 см хемчээлдиг сес фото-чурук.

Белеткел салбырынга ол ышкаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлелинден халашкан дайынчыларны, а ол ышкаш 2 чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг пионерлерниң улуг вожатыйларын база хүлээп алыр.

Шеригден халашкан кижилер шериг кезээнден өөрениринге чоруткан бижикти болгаш характеристиканы, пионерниң улуг вожатыйлары — школалардан чоруткан бижикти болгаш характеристиканы кирер.

Национал школаларга орус дыл болгаш литература мергежилинге 1984 чылда көдээ школаларны доосқан болгаш ажыл стажы чок кижилерни база хүлээп алыр. Олар белеткел салбырынга, кирери-биле школаның директорунуң болгаш комсомол организациязының секретарының ат салганы характеристиканы база улус өөредилгезиниң район килдизиниң чоруткан бижиин көргүзер.

1984 чылдың ноябрь 24-те болур беседалажыышкынның түңнелдерин барымдаалап, белеткел салбырынга хүлээп алыр кижилерни тодарадыр.

Салбырга өөредилгениң хуусаазы 7 ай. Кичээлдер бо чылдың декабрь 1-ден эгелээр.

Дыңнакчыларны айда-ла 40 рубль стипендия-биле хандырар, чугула херек кижилерге— общежитиеге орун бээр.

Документилерни бо чылдың ноябрь 20-ге чедир хүлээп алыр.

Документилерни чорудар адрези: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузу, № 34 бажың, белеткел салбыры.

ТВ

НОЯБРЬ 18-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Док. телефильм. 9.15 — «Дамырак-чыгаштар». 9.45 — «Будильник». 10.15 — «Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!» 11.15 — «Калыкшыл». 12.00— «Эртенги почта». 12.30 — «Москва». 12.40 — Көдээниң шагы. 13.40 — «Музыка киноскузу». 14.10 — «Музейлерде болгаш делгелге залдарында». 14.45 — «Лес, в который ты никогда не войдешь». Уран-чечен телефильм. 15.55 — Уран гимнастика талазы-биле Европа чемпионады. 16.55 — «По законам мужества». 17.25 — Ракета шериглериниң болгаш артиллерияның хүнүнге. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 — Мультфильмнер. 19.25 — Концерт. 20.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 21.00 — «Үе». 21.35 —Оперетта артистериниң концерти. 22.40 — Телемедээлер. 22.45 — 23.00— Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35— Концерт. 8.55 — Орус чугаа. 9.25 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 10.25 — Концерт. 11.15 — Бүгүдеге стадион. 11.55 — «Тоолдуң аалчылары». «Садко». Уран-чечен фильм. 13.40—Эртем-нептерелдиг фильм. 14.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Жальгирис» — «Днепр». 14.50 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 16.05 — «Фестивальдар... Конкурстар... Концерттер...» 17.00 — «Крах инженера Гарина». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 18.05— Фильм-концерт. 18.55 — Суг полозунга чурттар аразының эш-хуузунуң ужуражышкыны. ССРЭ биле Венгрияның шилиндек командалары ойнаар. 19.25 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Улустуң аялгалары. 20.30 — Чурулга уран чүүлү. 21.00—«Үе». 21.35 —23.00 —«Корабли штурмуют бастионы» Уран-чечен фильм.

НОЯБРЬ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Бирги Аъттыг Шеригни тургусканының дугайында док. телефильм. 14.50 — Чаа фильм—концерт. 15.15 — «Авам школазы». 15.50 — «Горнистер, харыылаңар!». 16.20 — Ракета шериглериниң болгаш артиллерия хүнүнге. Док. фильм. 17.20 — Үрер хөгжүм концерти. 17.50 — Ажыл-херектер болгаш кижилер. 18.20 — Мультфильм. 18.30 — Док. телефильм — «Күш-ажыл кичээли. Тергиин эки». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Бөгүн — Ракета шериглериниң болгаш артиллерия хүнү. 19.15 — Концерт. 19.40 — «Мертвые души». Беш сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүү. 1-ги серия. 21.00 —«Үе». 21.30 — Уран гимнастикага Европа чемпионады. 22.15 — Футбол дугайында дончулал. 22.45 — 01.05 — Хоккейге ССРЭ чемпионады.«Спартак» — «Динамо». Чарсарда — 23.20 — Бөгүн делегейде

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга — фильм. 18.35 — «Культура болгаш амыдырал». 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45— Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.30—22.40 — «Мужское самолюбие». Чаа уран-чечен телефильм.

Машина садып алыкчыларынга

«Нива» маркалыг 10 муң 300 рубль өртектиг автомашинаны Кызылдың үлетпүр бараанар садыы ээлчег чокка сайгарып турар. Садып алыр кижи ол машинаны Тольятти хоорайдан боду чедип алыр.

Автомашинаны садып алырын күзээннер Кызылдың үлетпүр бараанар садыының садыг килдизинге келирин чалап турар.

Адрези: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчу, бажың № 29, эртенгиниң 9 шактан кежээкиниң 18 шакка чедир.

Редакцияның адрези:
667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-25-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтериязының 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2084.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1;

ТС—01413